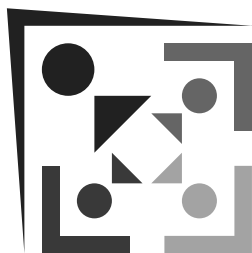

METODICKÁ PRÍRUČKA VZDELÁVACIEHO
PROGRAMU
ŠKOLY ZA DEMOKRACIU

**KRITICKÉ
MYSLENIE**

Tina GAŽOVIČOVÁ
Ondrej GAŽOVIČ

CENTRUM
KOMUNITNÉHO
ORGANIZOVANIA

PodĎakovanie

Táto príručka by nevznikla nebyť Centra komunitného organizovania a platformy Nie v našom meste. Ďakujeme všetkým, ktorí stáli pri zrode platformy Nie v našom meste a započali tak prácu na prevencii extrémizmu a radikalizácie v Banskej Bystrici. Tiež ďakujeme Centru komunitného organizovania a jeho donorom, ktoré investovalo mnoho ľudských, materiálnych a finančných kapacít, aby práci platformy Nie v našom meste a špeciálne jej vzdelávacím aktivitám, vrátane vytvorenia tejto príručky, dala punc profesionálnosti a zabezpečila ich udržateľnosť a efektívnosť.

Pri tvorbe tejto príručky sme boli výrazne inšpirovaní prácou nemeckej organizácie Cultures Interactive (CI), ktorá sa téme deradikalizácie dlhodobo venuje a má výborné výsledky. Absolvovali sme niekoľko tréningov tejto organizácie, z ktorých sme pri tvorbe tejto príručky vychádzali. Ďakujeme všetkým skvelým trénerom a trénerkám, konkrétne Oliverovi Kossackovi, Anike Posselius a Silke Baer. Naše špeciálne poďakovanie patrí zakladateľovi tejto organizácie, nemeckému psychológovi, jednému z najlepších európskych expertov na extrémizmus a iniciátorovi celoeurópskeho sieťovania v téme extrémizmu v podobe siete Radicalization Awareness Network, Haraldovi Weilnböckovi, ktorý je pre nás veľkým vzorom. Je pre nás veľkou ctou, že práve Harald napísal jeden z predhovorov k tejto príručke. Keď spomíname našu inšpiráciu prácou organizácie Cultures Interactives, nemôžeme opomenúť Radku Vicenovú, zakladateľku Reach Inštitútu. Vďaka Radke sme sa s CI prvýkrát stretli, nadviazali spoluprácu a táto príručka je len jedným z jej cenných výsledkov.

Taktiež ďakujeme prorektorke pre vedu a výskum Uni-

verzity Mateja Bela a zároveň jednej zo zakladajúcich členiek platformy Nie v našom meste doc. PhDr. Alexandre Bitušikovej, PhD. za jeden z predhovorov k tejto príručke. Jej neustála snaha o otváranie akademického sveta je pre nás veľkou inšpiráciou.

Na príprave samotnej príručky a jej obsahu sa podieľalo niekoľko ľudí, ktorým patrí naša veľká vďaka. Tine a Ondrejovi Gažovičovcom za vypracovanie kapitoly o kritickom myslení. Radovi Slobodovi za vypracovanie kapitoly o živých knižniciach. Za veľmi cenné konzultácie rozličných tém v príručke ďakujeme dramaturgovi a ľudskoprávnemu aktivistovi Milanovi Zvadovi, vysokoškolským učiteľkám Kataríne Kurčíkovej a Lucii Kamarášovej. Rovnako ďakujeme Erike Szabóovej z Nadácie otvorenej spoločnosti za jej konštruktívnu kritiku a rady. Veľmi podstatnou zložkou pri našej práci bola podpora riaditeľa Centra komu nitného organizovania Maroša Chmelika, ktorý dobrými radami a konštruktívnou kritikou výrazne prispel k výborným podmienkam pri vytváraní tejto príručky. Tiež ďakujeme všetkým, ktorý umožnili preklad výborných príručiek Kompas a Kompasito do slovenského jazyka. Ako uvidíte v samotnej príručke, mnohokrát sú práve tieto dve príručky dôležitým zdrojom, z ktorého sme veľmi starostlivo vybrali aktivity, ktoré sa nám počas našej praxe mimoriadne osvedčili.

Na záver by sme chceli poďakovať všetkým učiteľom a učiteľkám, žiakom a žiačkam, študentom a študentkám zo základných a stredných škôl, kde sme testovali viaceré aktivity z tejto príručky od januára 2017 do júna 2017. Bez tejto skúsenosti by sme nemohli túto príručku vypracovať. S mnohými z nich v spolupráci pokračujeme už v novom školskom roku v rámci celoročného vzdelávacieho programu s názvom Školy za demokraciu, ktorý je založený na prístupoch a aktivitách v tejto príručke.

Predslov

Alexandra Bitušíková

Žijeme v dobe, ktorá vďaka novým médiám, najmä sociálnym sieťam, prináša obrovské množstvo ľahko dostupných informácií. V mnohých prípadoch ide o informácie pravdivé, založené na vedeckých faktoch a teóriách a overené viacerými navzájom nezávislými zdrojmi. Často sa však stretáme aj s informáciami, ktoré sú založené na dojmoch a iracionálnych domnienkach, sú neoverené, nepravdivé až vymyslené. Stále viac sa v súčasnej spoločnosti diskutuje o rastúcej potrebe kritického myslenia, ktoré možno zjednodušene opísať ako nezávislé a otvorené myslenie hľadajúce argumenty, vytváranie si názoru na základe získaných vedomostí a skúseností a ich overovania a vyhodnocovania. Kriticky zmýšľajúci človek nielenže dokáže uvažovať v širokých súvislostiach (historických, politických i ekonomických), ale vie aj spolupracovať v rôznorodom kolektíve, rešpektuje rôzne prístupy, t. j. vie byť tolerantný a solidárny voči iným jednotlivcom a skupinám, čo je nevyhnutným predpokladom tolerantného a nekonfliktného spolužitia a spolupráce.

Metodická príručka vzdelávacieho programu Školy za demokraciu je určená najmä učiteľkám a učiteľom základných a stredných škôl a ponúka metodiku výučby zameranej na rozvoj kritického myslenia, vzdelávanie k ľudským právam, prípravu živých knižníc, ako aj metódy vyvinuté v rámci organizácie Cultures Interactive, ktoré prepájajú občiansku náuku so subkultúrami. Veríme, že táto publikácia pomôže našim ped-

agógom v ich náročnej práci pri vzdelávaní kriticky rozmýšľajúcich detí a mladých ľudí.

Predslov

Herald Weirnböck

Prečo sú tolerancia, rešpektovanie ľudských práv, rozmanitosť a život v demokracii vôbec dôležité? Určite nie kvôli tomu, že niektorí tvrdia, že tieto hodnoty sú etické a vyžadujú, aby sme ich obraňovali, alebo že je nemorálne, aby sme boli nahnevaní a živilí skupinovú nenávisť. Rešpektovanie a solidarita s inými/odlišnými ľuďmi sú dôležité kvôli oveľa významnejšiemu dôvodu, a to, že bez vyznávania a „žitia“ týchto hodnôt nebude v spoločnosti nikdy mier, kreativita a prosperita. A z ešte pragmatickejšieho hľadiska - je dokázané, že naše fyzické zdravie a inteligencia sa zhoršujú vždy vtedy, keď tolerancia, solidarita a ľudskosť chýbajú. Vedecký výskum je v tejto veci dostatočne jasný: ľudia, ktorí žijú v hneve a zatrpknutosti, sú menej zdraví a nežijú tak dlho ako tí, ktorí prekonali predsudky a otvorili sa rozmanitosti sveta. Okrem toho, tí, ktorí objavili toleranciu, otvorenosť mysle a šťastie, zmúdreli! Zdá sa teda, že mier, kreativita a prosperita sú spojené nádoby.

Ako oficiálny garant tohto vzdelávacieho programu a zástupca mimovládnej organizácie Cultures Interactive som veľmi rád, že naši partneri na Slovensku v praxi aplikujú vzdelávací prístup, ktorý prepája občianske vzdelávanie a mládežnícke (sub)kultúry. Okrem toho sa však zameriava aj na tréningy priamo v komunitách, kde je to potrebné. Som tiež veľmi rád, že čoraz viac ľudí na Slovensku systematicky používa prístupy vyvinuté organizáciou Cultures Interactive a prostredníctvom nich organizuje workshopy pre mládež. Okrem toho si

myslím, že najmä metóda živých knižníc a s ňou spojené stratégie na rozvoj kritického myslenia sú v kontexte naratívneho prístupu veľmi sľubné.

Iniciatíva Nie v našom meste a Centrum komunitného organizovania rozvinuli efektívnu spoluprácu nielen s Cultures Interactive, ale aj s Reach - Výskumným a vzdelávacím inštitútom, s Radicalization Awareness Network (RAN) – t.j. Sieťou na prevenciu radikalizácie zriadenej Európskou komisiou, European Forum for Urban Security (Efus) – t.j. Európskym fórom pre mestskú bezpečnosť a sieťou European Alternatives.

Vydaním tejto metodiky a rozvinutím tohto vzdelávacieho programu určeného pre základné a stredné školy chceme zmeniť všeobecný diskurz, ktorý tvrdí, že preventívna práca v štátoch strednej a východnej Európy nie je dostatočne rozvinutá.

Je nevyhnutné, aby sa na tejto téme neustále pracovalo nielen na Slovensku, ale v celom regióne strednej Európy. Sme v procese ďalšej realizácie projektov Európskej únie v tomto regióne – pretože každý z nás je svedkom súčasných tendencií k čoraz nahnevanejšej, separatistickej a netolerantnej Európe. Vieme, aké sú tieto tendencie na mnohých úrovniach deštruktívne a škodlivé, a preto sa musíme zapojiť do účinnej prevencie a viac sa sústrediť na pravidelnú prácu so študentmi, než na jednorazové aktivity. To, čo Slovensko potrebuje, je viac príkladov systematických a prepojených aktivít v oblasti prevencie na lokálnej, regionálnej a národnej úrovni, aby mladí ľudia nepodľahli hnevu a intolerancii, a aby sme podporovali ich otvorenosť, kreativitu, zdravie – a šťastie.

Predslov

Maroš Chmelík

Program Školy za demokraciu prichádza v období, kedy je naša spoločnosť čoraz viac polarizovaná. Štandardné politické strany zlyhávajú v očiach širokej verejnosti a to efektívne využívajú alternatívne zoskupenia a strany podporujúce občanov k extrémizácii a radikalizácii. V dobe, ktorá je rýchla, prináša obrovskú voľnosť v informatizácii aj prostredníctvom sociálnych médií a internetu, je mladý človek od detstva vystavený množstvám rozhodnutí, ktoré si vyžadujú jeho, alebo jej reakcie. Vtedy by sa mal obrátiť na svoje okolie, rodinu, komunitu a školu, ktorá mu má pomôcť v rozhodnutí, aký chce byť človek v dospelosti.

Avšak práve súčasný formálny vzdelávací systém koľkokrát nestíha tieto vlny modernej a rýchlej doby sledovať a aktívne na ne reagovať. Vtedy, ak je to možné, by sa mal obrátiť na partnerov, ktorí nie sú zaťaženi zložitými vzdelávacími formálnymi procesmi, ale vedia aktívne hodiť pomocnú ruku škole, záujmovým krúžkom, či univerzitám a doplniť chýbajúce elementy v ponuke. A aj práve pre túto spoločenskú objednávku, ktorú koordinátori a koordinátorky programu Školy za demokraciu cítili, vzniklo úžasné synergické prepájanie formálneho a neformálneho, citlivého a moderného, interaktívneho a efektívneho zoskupenia všetkého dobrého, čo vie vzdelávanie priniesť. Program teda nechce kritizovať tradičné, formálne vzdelávanie a ani ho nahradiť. Účelom je klasické vzdelávanie dopĺňať a vylepšovať o to, čo funguje, v čom sa dá inšpirovať zo zahraničia a čo mladých ľudí baví. Stavia taktiež na hodnotách

platformy Nie v našom meste, z ktorého program vzišiel, čo sú tolerancia, demokracia a rešpekt k inakosti, pretože to sú hlavné hodnoty spoločnosti, v ktoré koordinátori a koordinátorky a všetci spolupracovníci a spolupracovníčky, ktoré a ktorí sa podieľali na príprave tejto metodiky, veria.

Ako riaditeľ organizácie, ktorá finančne a koordinačne zastrešuje program Školy za demokraciu, je mi nesmiernou ctou, že práve Centrum komunitného organizovania pomáha k vzniku tak dôležitého a v súčasnosti unikátneho programu. Verím, že spoločne s pedagogickou obcou, rodičmi a hlavne mladými ľuďmi, pre ktorých je tento program predurčený, sa spoločne pokúsime zmierniť napätosť v polarizovanej spoločnosti. Program má na to absolútne predpoklady a z mojej pozície sľubujem, že budem maximálne podporovať jeho fungovanie tak, aby školy boli naozaj demokratickejšie, otvorenejšie a tolerantnejšie.

Úvod do problematiky

Ľudské práva. Tolerancia. Dôstojnosť. Rešpekt.

Hovoríme o nich veľa, ešte viac sa o nich – a ich – učíme. O týchto témach máme množstvo poznatkov a informácií, no prax nám často ukazuje, že je pred nami ešte veľa práce.

Názory, postoje a zručnosti sa vyvíjajú a zdokonaľujú celý život. Formuje ich naša rodina, prostredie, v ktorom žijeme, škola či naši priatelia. Počas tohto vývoja sme však nestále konfrontovaní vplyvmi, ktoré sa časom menia. Momentálne ide najmä o anonymitu, ktorú poskytujú sociálne siete, rozmach konšpiračných médií, spochybňovanie princípov demokracie a právneho štátu a zosmiešňovanie odkazu druhej svetovej vojny – a teda antifašizmu, mieru a tolerancie.

Toto všetko je príčinou nárastu extrémizmu a radikalizmu nielen na Slovensku, ale aj v ďalších štátoch Európskej únie.

Dobre vedená výuka dejepisu a jeho vyššie zastúpenie vo vyučovaní môže mnohému pomôcť, ale nebude to stačiť na to, aby sme vyriešili fenomén, ktorému dnes čelíme. Je smutné, že študenti a študentky vysokých škôl nevedia, čo znamená pojem antisemitizmus, ale neváhajú zdieľať konšpiračné články o sprisahaní svetového židovstva. Ťažko sa reaguje na názory, že utečenci idú do Európy preto, aby znásilňovali ženy a „islamizovali“ kresťanov, a vlastne to ani nie sú utečenci, ale ekonomickí migranti – a pritom Slovensko udelilo od svojho vzniku 838 azylov a 243 ľudí nadobudlo slovenské štátne občianstvo.

Veríme, že cestou k tomu, aby bola naša mladá generácia schopná kriticky myslieť, poznať a uvedomovať si svoje práva a vlastnú zodpovednosť za svoje skutky, ako aj zlepšovať

svoje okolie, a tak aj prekonať nezáujem o verejné veci a stať sa aktívnym občanom a občiankou, je práve prevencia radikalizácie a extrémizmu, rozvoj kritického myslenia a neformálne vzdelávanie k ľudským právam.

Táto metodická príručka je preto určená učiteľom a učiteľkám na základných, stredných a vysokých školách, výchovným poradcom a poradkyniam, ako aj všetkým, ktorí a ktoré chcú prostredníctvom aktivít neformálneho vzdelávania rozvíjať vedomosti a zručnosti a formovať postoje a názory mladých ľudí.

V príručke nájdete kapitolu venovanú iba aktivitám zameraným na rozvoj kritického myslenia, ďalej osvedčené a efektívne aktivity neformálneho vzdelávania k ľudským právam, s ktorými ste sa už určite stretli aj inde. V tretej časti prinášame metodiku od nášho nemeckého partnera, organizácie Cultures Interactive, ktorú sme prispôbili slovenským reáliám. Posledná časť príručky je venovaná živým knižniciam.

Naším cieľom je, aby sa táto metodická príručka stala pre vás zdrojom inšpirácie, dobrých nápadov a podnetov v práci s mládežou. Tvorili sme ju ako pomôcku, kde má každá aktivita prehľadnú štruktúru, pričom aktivity si môžete slobodne kombinovať či pozmeniť podľa vlastných potrieb.

Dôležité však je nezabudnúť na to, že neexistuje len jedna správna či dobrá interpretácia textu či obrázkov, ktoré táto príručka obsahuje. Chceme, aby deti a mladí hovorili to, čo si myslia, nie to, čo chceme počuť. Lebo len otvorená diskusia môže pomôcť k zlepšeniu vzájomného porozumenia, tolerance a ochoty viesť dialóg aj v časoch, kedy sa to už nenosí.

Zuzana Szabóová

METODICKÁ PRÍRUČKA VZDELÁVACIEHO
PROGRAMU
ŠKOLY ZA DEMOKRACIU

METODICKÁ PRÍRUČKA
KRITICKÉ MYSLENIE 1

Tina GAŽOVIČOVÁ
Ondrej GAŽOVIČ

Obsah

Úvod	21
Princípy vyučovania kritického myslenia	23
Kritické myslenie v piatich témach	25
1) Prečo je dôležité kritické myslenie?	25
Aktivita 1.1: Rôzne štýly uvažovania	28
Aktivita 1.2: S mobilom či bez mobilu, spolu či sám	31
2) Ako a odkiaľ prijímame informácie	34
Aktivita 2.1: Analýza textu	38
Aktivita 2.2: Autor správy	47
Aktivita 2.3a: Spoznajme naše vzory	49
Aktivita 2.3b: Všímajme si, čo čítame	51
3) Ako rozoznať chyby v uvažovaní a argumentačné fauly	53
Aktivita 3.1: Nájdí chybu v argumente	57
4) Kritické hodnotenie stereotypov a predsudkov	60
Aktivita 4.1: Dlaň mojej osobnosti	63
Aktivita 4.2: Alfa - Beta	65
5) Ako viesť otvorenú a zmysluplnú diskusiu	69

Aktivita 5.1a: Tvoríme argumenty	71
Aktivita 5.1b: Rozpracovanie pevných argumentov	73
Aktivita 5.2: Debata za a proti	75

Úvod

Milé učiteľky, milí učitelia,

sme presvedčení, že vaše povolanie patrí k tým najdôležitejším. Dodnes si obaja pamätáme mená a tváre pedagógov, ktorí nás najviac ovplyvnili. V rodine máme viacerých učiteľov a sami sa dlhodobo venujeme vzdelávaniu na univerzitách a stredných školách. Sledovať, ako sa študenti postupom času, aj našim čiastkovým pričinením, rozvíjajú na ucelené a úspešné osobnosti, je pre nás vždy obrovským zážitkom a satisfakciou.

Byť učiteľom v 21. storočí, zvlášť na Slovensku, vôbec nie je jednoduché. Nemáme tým na mysli len neadekvátne finančné a spoločenské ohodnotenie. Výziev je viac. Ako pracovať s pretlakom informácií, ktoré nás aj našich žiakov bombardujú na každom kroku? Ktoré zdroje by sme im mali odporúčať? Ako získať pozornosť študentov, ktorí sú zvyknutí si každé tri minúty kontrolovať svoj smartfón? Ako sa vyrovnáť s popularitou konšpiračných webov, ktoré cez sociálne siete účinne šíria dezinformácie a manipulujú verejnosť? Ako skĺbiť výučbu množstva faktov, ktoré od nás žiadajú osnovy, s tréningom praktických zručností, ktoré budú žiaci v živote potrebovať minimálne rovnako? Ako pripraviť študentov na prácu v budúcnosti, o ktorej vieme tak málo? A ako reagovať, keď v triede zaznejú extrémistické či nenávistné komentáre?

Metodická príručka o kritickom myslení má za cieľ pomôcť vám pri nachádzaní odpovedí na uvedené otázky. Vychádzame v nej z vlastných pedagogických skúseností a odbornej domácej i zahraničnej literatúry. Postupne vám predstavíme nasledovné okruhy, spolu s praktickými cvičeniami, ktoré môžete používať pri práci s vašimi žiakmi:

- Kritické myslenie ako súbor zručností
- Práca so zdrojmi a informáciami
- Logické chyby a argumentačné fauly
- Vznik predsudkov a ako s nimi pracovať
- Umenie konštruktívnej diskusie

Veríme, že pre vašu prácu v triede bude metodická príručka o kritickom myslení užitočná. Ak vás zaujala, alebo ak vám v nej naopak niečo chýba, neváhajte nám napísať. Sme zvedaví na vaše skúsenosti.

Tina Gažovičová a Ondrej Gažovič

Princípy vyučovania kritického myslenia

Samostatne a kriticky myslieť je zručnosť. Nie je to vedomosť, ktorú by sme sa naučili naspamäť. Podobne ako iné zručnosti sa dá osvojiť, rozvíjať a človek sa v nej môže tréningom zlepšovať.

Pri vyučovaní sa nevyhýbajme ťažkým a kontroverzným témam. Naši žiaci sa nimi zaoberať budú a ak neprejavíme účasť my, necháme tak všetok priestor na vplyv niekomu inému. Nebojme sa povedať tieto úprimné vety:

„Toto je môj názor. Utvoril/a som si ho na základe nasledujúcich argumentov. Vy s ním nemusíte súhlasiť a môžete si utvoriť iný názor.“

„Na túto otázku nemám názor, lebo o nej neviem dostatočne veľa.“

Tieto vety by sa mali naučiť používať aj naši žiaci a na to potrebujú vzory. Nebojme sa rozumne využívať internet. Doba sa zmenila a pre dnešných žiakov je neustály prístup na internet bežnou súčasťou ich života. Reflektujme to aj v spôsobe výučby. Motivujme žiakov, aby si vyhľadávali informácie, ktoré ich zaujímajú. Zároveň s nimi debatujme o tom, ktoré webové stránky navštevujú a kto ich ovplyvňuje.

Odlišné názory sú prínosné a je dobré, keď dochádza k ich otvorenej a slušnej výmene. Výnimkou sú postoje, ktoré ubližujú. Voči nenávistným, extrémistickým a nedemokratickým názorom je nutné sa jasne postaviť, aby neinšpirovali k násilníckemu správaniu.

Naším cieľom je podporovať žiakov v tom, aby sa nebáli používať vlastný rozum, aby si utvárali vlastný názor a aby slepo nenasledovali davy. Zároveň ich chceme viesť k tomu, aby boli celý život zvedaví a poznali silu vedomostí.

Povzbudzujme našich žiakov a počúvajte ich. Každý z nich je jedinečný a má potenciál sa rozvíjať. Každý si zaslúži náš rešpekt. Aj keď sa nám s niektorými pracuje ťažko, všímajme si ich silné stránky a chváľme ich, keď sa im niečo podarí.

Kritické myslenie v piatich témach

1. Prečo je dôležité kritické myslenie?

Kritické myslenie je súbor zručností, ktoré nám pomáhajú byť úspešnými v živote. Podobne ako naše svaly a pľúca, aj kritické myslenie sa najlepšie rozvíja vtedy, keď ho pravidelne trénujeme. Keďže ide o prierezové zručnosti, dokážeme ich s našimi žiakmi cvičiť prakticky na každom predmete.

Cieľ vyučovania

Našou ambíciou je povzbudiť žiakov v ich zdravej zvedavosti a rozvinúť v nich schopnosť zdvorilo pochybovať. Memo-rovanie faktov môže byť užitočné, najmä ak je spojené s pochopením komplexných súvislostí. Minimálne rovnako dôležité sú však pre našich žiakov aj tzv. mäkké zručnosti (soft skills). Keď sa ich naučia uplatňovať vo svojom živote, budú pre nich prínosné dnes aj v budúcnosti, nech sa rozhodnú pre akúkoľvek profesiu.

Obsah témy

Každý z nás sa určite stretol s tým, aký veľký hlad po vedomostiach majú deti. Neustále sa pýtajú "prečo" a za každý impulz k premýšľaniu sú dospelým vďačné. A hoci žiaci v období puberty zvyknú vyžarovať ostentatívny nezáujem o svet, v skutočnosti aj v nich táto zvedavosť stále drieme. Ak ju dokážeme

správne nasmerovať, napríklad k vyhľadávaniu kvalitných informácií o témach, ktoré ich zaujímajú, alebo ku konštruktívnym diskusiám o horúcich spoločenských otázkach, budú nám vďační.

Zvedavosť je zdravá vtedy, keď sa spája so zdvorilou pochybnosťou. Žiaci by nemali veriť všetkému, čo im povie niekto iný (vrátane učiteľa). Našou úlohou je upozorniť ich, že v "ozajstnom" aj "virtuálnom" svete na nich číha popri kvalitných informáciách aj množstvo omylov, klamstiev a manipulácií.

Naši žiaci to, samozrejme, tušia. Veď aj z týchto ich pochybností vychádza popularita rôznych konšpiračných teórií, ktoré "odhaľujú" väčšinou vymyslené sprisahania mocných. Neveriť nikomu a ničomu preto nie je správnu odpoveďou. Zdvorilo pochybujúci človek dá informáciám šancu - vyberá sívšak, od koho či odkiaľ ich čerpá a samostatne posudzuje kvalitu argumentov, ktoré obsahujú. Súčasťou kritického myslenia je odhodlanie pozeráť sa na veci komplexnejšie, z viacerých strán. Platí to aj o postojoch, ktoré sú nám blízke. Ani o svojej pravde by sme totiž nemali byť presvedčení bezhranične – je zdravé občas spochybníť aj vlastné názory a preskúmať, či obstoja vo svetle nových faktov alebo okolností. Vedieť uznať argument názorových oponentov, ak je pravdivý a zmysluplný, je cnosťou, nie ukážkou slabosti.

Je rozdiel pracovať v príjemnom a pokojnom prostredí, ako uprostred stresujúceho hluku trhoviska či diaľnice. Platí to aj o kritickom myslení - niektoré podmienky ho uľahčujú, iné zase komplikujú. Jedným z nepriateľov kritického myslenia v súčasnosti je naša neustála roztekanosť. Zvykli sme si robiť mnoho vecí naraz, dokonca sa zdá, že to od nás doba vyžaduje. Výskumy však ukazujú, že populárny multitasking robí viac škody, ako osohu.¹ Ak žiakov dokážeme motivovať k tomu, aby sa sústredili na jednu vec, spravia dôležitý krok na ceste k posilneniu svojich schopností viac si zapamätať a presnejšie posúdiť

1 <http://www.apa.org/research/action/multitask.aspx>

situáciu či výzvy, ktorým čelia.

Prečo by to všetko malo našich žiakov zaujímať? Dôvodov je viacero. Prvým z nich je, že cvičiť kritické myslenie býva zábavné. Druhým zas to, že s dobrým kritickým myslením sa dokážu ľahšie vyhnúť chybám a budú úspešnejší pri nasledovaní svojich cieľov. Tretí sa týka nás všetkých, lebo komunita, ktorej členovia pestujú kritické myslenie, je imúnnejšia voči spoločenským katastrofám a dokáže nám zabezpečiť lepšie životné podmienky.

Aktivita 1.1: Rôzne štýly uvažovania²

- **Kľúčové slová:** fakty, emócie, štýly uvažovania
- **Zameranie aktivity:** Cieľom aktivity je ukázať žiakom rôzne štýly uvažovania, ktoré bežne všetci využívame. Snažíme sa ich viesť k tomu, aby si uvedomili výhody aj nevýhody jednotlivých štýlov a rozmyšľali nad tým, ako ten-ktorý z nich ovplyvňuje výsledné rozhodnutia, ktoré robia vo svojich životoch.
- **Trvanie aktivity:** 5 minút úvod, 10 minút práca v skupinách, 20 minút prezentácie, 10 minút spoločná reflexia (súhrn: 45 minút)
- **Priebeh aktivity:** Na začiatku aktivity učiteľ zvolí kontroverznú tézu, ktorá zodpovedá predmetu, téme hodiny a vyspelosti žiakov.
- **Priklady téz:**
 - Deti by nemali mať povinnosť chodiť do školy.
 - USA sú najúspešnejšia krajina na svete a my by sme sa od nej mali inšpirovať.
 - Zachovať nedotknuté lesy je pre ľudstvo veľmi dôležité.
 - Všetci politici klamú.
 - Internet je dobrý sluha, ale zlý pán.
 - a pod.
- Po oboznámení žiakov s tézou ich rozdelíme do štyroch

² Aktivita je inšpirovaná metódou "Six Thinking Hats", ktorej autorom je Edward de Bono. Pozri napr. De Bono, E. (1992): Teach Your Child How To Think. Penguin Books, London.

skupín. Každá skupina bude mať za úlohu samostatne posúdiť zvolenú tézu iným štýlom uvažovania. Jednotlivé štýly uvažovania a úlohy pre skupiny sú nasledovné:

1. skupina má za úlohu uvažovať o faktoch a informáciách, ktoré potvrdzujú alebo vyvracajú zvolenú tézu. Aký typ údajov potrebujeme poznať, aby sme vedeli posúdiť platnosť tézy? Kde ich nájdeme? Aké informácie alebo čísla, ktoré by potvrdzovali platnosť tézy, žiaci už teraz poznajú? A naopak, poznajú údaje, ktoré by tézu vyvracali? Prístup prvej skupiny má byť vecný a faktický.

2. skupina má za úlohu posúdiť emócie, ktoré v nich téza vyvoláva. Sú pozitívne, alebo negatívne? Aký bol ich prvý dojem, keď ju spoznali? Čo im navráva ich intuícia? Ako sa cítia, ak by mali túto tézu podporovať? Prístup druhej skupiny má byť založený na pocitoch.

3. skupina má za úlohu hľadať riziká takejto tézy. V čom spočívajú možné problémy tohto postoja? Ako nám môže komplikovať život, ak sa s ním stotožníme? Nie je táto téza náhodou aj trochu nebezpečná? Prístup tretej skupiny má byť založený na opatrnosti a obavách.

4. skupina má za úlohu hľadať všetky výhody, ktoré z tejto tézy vyplývajú. V čom sú jej pozitíva? Aké výhody alebo inšpirácie nám prináša? Prečo je dobré a potrebné, aby sme ju podporovali? Prístup štvrtej skupiny má byť založený na optimizme a hľadaní dobrých stránok na veci.

- Učiteľ nechá skupiny samostatne pracovať a diskutovať o téze z perspektívy určeného štýlu premýšľania.
- Následne jednotlivé skupiny postupne prezentujú zvyšku triedy závery, ku ktorým dospeli.
- V poslednej časti aktivity celá trieda spolu s učiteľom reflektuje priebeh aktivity. Dozvedeli sa niečo nové o téme,

ktorej sa téza týkala? Ktorý štýl uvažovania je im najbližší? Ktorý štýl uvažovania považujú za najdôležitejší? Ako sa podľa žiakov jednotlivé štýly myslenia vzájomne ovplyvňujú?

Aktivita 1.2: S mobilom či bez mobilu, spolu či sám

- **Kľúčové slová:** informačné zdroje, sústredenie, tímová práca
- **Zameranie aktivity:** Cieľom aktivity je ilustrovať žiakom moc, ktorú poskytuje prístup k informáciám, ako aj výhody a riziká, ktoré sa spájajú
- s neustálym pripojením na internet. Ambíciou je viesť ich k tomu, aby internet používali ako zmysluplného pomocníka pri hľadaní užitočných informácií, no zároveň si boli vedomí jeho schopnosti rozptyľovať a pohltiť.
- **Pomôcky:** Žiaci potrebujú prístup na internet.
- **Trvanie aktivity:** 5 minút úvod, 10 minút práca v skupinách, 15 minút prezentácie, 15 minút spoločná reflexia (súhrn: 45 minút)
- **Priebeh aktivity:** Na začiatku aktivity učiteľ zvolí konkrétnu tému, ktorá zodpovedá predmetu a vyspelosti žiakov. Príklady tém:
 - Zdravá výživa.
 - Slovenské národné povstanie.
 - Trest smrti.
 - Nezamestnanosť na Slovensku.
 - Práva gayov a lesieb vo svete.
 - Využitie ropy.
 - a pod.

- Po oboznámení sa s tézou učiteľ rozdelí žiakov do skupín A, B a C, a to tak, aby v každej z nich boli maximálne šiesti.
- Žiaci v každej skupine majú za úlohu spomenúť si na čo najviac faktov a informácií, ktoré k danej téme poznajú. Tieto údaje majú následne spísať na papier a pripraviť si krátku prezentáciu pre spolužiakov (max. 5 minút), v ktorej zhrnú to najdôležitejšie, čo k téme poznajú.
- Práca v skupinách pritom prebieha podľa nasledovných inštrukcií:

Skupina "A" - žiaci v nej pracujú individuálne, t.j. nemôžu sa spolu rozprávať. Každý z nich má za úlohu samostatne splniť zadanú úlohu. Je na rozhodnutí konkrétneho žiaka, či chce pri vypracovaní úlohy používať internet, alebo bude radšej postupovať "offline".

Skupina "B" - žiaci v nej pracujú spoločne ako tím. Povzbudíme ich k tomu, aby o téme diskutovali, radili sa a spoločnými silami si spomenuli na čo najviac informácií, ktoré poznajú. Majú však zakázané používať internet, t.j. môžu vychádzať len z tých informácií, ktoré už poznajú.

Skupina "C" - žiaci v nej takisto pracujú spoločne ako tím. Na rozdiel od skupiny "B" však zároveň majú povolené využívať pri práci prístup na internet. Povzbudíme ich k vzájomnej diskusii a porade, zároveň necháme na ich rozhodnutí, koľko času venujú vyhľadávaniu na internete, na akých stránkach budú informácie získavať a koľko z nich sa surfovaniu budú venovať.

Učiteľ nechá skupiny samostatne pracovať podľa zadania. Následne zástupca každej skupiny prednesie krátku prezentáciu s faktami, ktoré si pripravili o danej téme (t.j. celkovo tri prezentácie, aj ak celkový počet skupín bol väčší). V závere hodiny učiteľ spolu s žiakmi reflektuje skúsenosť, ktorú im pri niesla práca v skupinách.

Návrh otázok pre spoločnú reflexiu

- Ako hodnotia svoju skúsenosť žiaci zo skupiny "A", ktorí pracovali jednotlivo? Akú stratégiu zvolili, používali aj internet, alebo nie? Prečo sa tak rozhodli? Ak využili internet, pomohlo im to nájsť užitočné informácie? Chýbalo im, že sa nemajú o téme s kým porozprávať, alebo naopak, uvítali, že sa mohli sústrediť? Vedeli sa sústrediť?
- Ako sa pracovalo študentom v skupine "B"? Pomáhalo im, že sa o úlohe mohli spoločne radiť? Obohatilo to ich vlastné poznanie? Ako spolu vedeli komunikovať? Čo hodnotia ako silné a slabé stránky svojej spolupráce? Bavila ich takáto spolupráca?
- Ako sa pracovalo študentom v skupine "C"? Rozdelili si úlohy, alebo postupovali iným spôsobom? Akú časť prípravy venovali spoločnej diskusii
- a koľko času venovali získavaniu informácií na internete? Na akých stránkach hľadali informácie? Využili čas aj na oddychové surfovanie, napr. Facebook, Instagram alebo chat? Bolo to príjemné rozptýlenie, alebo im zabralo čas, ktorý mohli využiť na úlohu? Zvyknú surfovať popri učení sa aj doma?
- V súhrne, ako hodnotia žiaci možnosť prístupu na internet a skupinovej práce pri riešení úloh? Čo sú silné a slabé stránky takýchto rôznych spôsobov práce? Prečo? Aký spôsob im najviac vyhovuje?

2. Ako a odkiaľ prijímame informácie

V dôsledku rozšírenia internetu sme obklopení nekonečným množstvom informácií. Preto je v súčasnosti dôležité žiakov viesť ku kritickému prijímaniu informácií a učiť ich, ako vyhodnotiť skutočnú výpovednú hodnotu a všímať si zdroje, z ktorých čerpajú.

Cieľ vyučovania

Naším cieľom je motivovať žiakov k tomu, aby rozumne využívali internet na vyhľadávanie informácií, ktoré potrebujú, alebo ktoré ich zaujímajú. Čím viac sa dozvedia, tým skôr pochopia silu vedomostí. Zároveň ich musíme viesť k tomu, aby v záplave informácií dokázali rozlišovať viac a menej zmysluplné a dôveryhodné zdroje. Je dôležité im zdôrazňovať, že nie všetky informácie sú si rovnocenné a že na internete na nich striehne aj množstvo klamstiev a výmyslov, z ktorých niektoré môžu byť nebezpečné.

Obsah témy

Žijeme v dobe, ktorá je preplnená informáciami. Kedysi bolo hľadanie zdrojov náročný a zdĺhavý proces. Dnes už nemusíme cestovať do knižníc; máme nekonečné množstvo informácií dostupných cez naše smartfóny a počítače. O to dôležitejšou sa stala schopnosť rozoznávať dôveryhodné zdroje a odfiltrovať užitočné informácie od klamstiev a výmyslov.

Informačná doba zmenila aj úlohu školy a učiteľov v živote ich žiakov. Hlavnou rolou učiteľov už nie je iba sprostredkovať vedomosti, ale aj naučiť sa orientovať v mori informácií,

ktoré sa nám otvára prostredníctvom internetu. Považujeme za zmysluplné, aby vyučujúci priebežne so žiakmi debatovali o tom, odkiaľ žiaci čerpajú informácie a ako si ich môžu v praxi overovať.

Spôľahlivé zdroje sú obzvlášť dôležité v dobe, kedy sa na sociálnych sieťach bežne zdieľajú nielen zavádzajúce informácie, ale na city útočia aj klamlivo využité fotomontáže³. Špeciálnym problémom súčasnosti sú konšpiračné

teórie a tzv. hoaxy (úplne vymyslené a prekrútené informácie), ktoré sa zvyknú virálne šíriť v prostredí sociálnych sietí a tisícky ľudí ich považujú za pravdivé. Žiakov je potrebné viesť k tomu, aby takéto podvrhy dokázali odhaliť, neverili im a ďalej ich nešírili.⁴

Pri prijímaní informácií navrhujeme dve základné pomôcky:

- rozlišovať fakty, názory a vyjadrenia útočiace na city;
- všímať si autora informácie, v prípade internetu aj webstránku.

Fakty, teda faktografické tvrdenia sú také, ktorých správnosť sa dá jasne overiť. Príkladom je všeobecne známa informácia, že Slovensko má okolo päť miliónov obyvateľov. Takéto tvrdenie je správne, i keď nepresné uvedenie faktu. Presné uvedenie znie, že k 31. marcu 2017 mala Slovenská republika 5 435 089 obyvateľov.

Aj pri faktoch sme väčšinou odkázaní na zdroje, ktoré nám niekto dáva. Nikto z nás nepôjde počítať všetkých obyvateľov Slovenska. Tento údaj je od Štatistického úradu SR.

3 Klamlivému využívaniu fotiek sa venuje napríklad aktuálny článok Denníka N (autor V.

Šnidl) "Na aké hoaxy sa chytajú kotlebovci: gayovia na vôdzke, Usain Bolt ako migrantzo dňa 24.8.2017.<https://dennikn.sk/861870/na-ake-hoaxy-sa-chytaju-kotlebovci-usain-bolt-ako-migrant-gayovia-na-voditku/?ref=tit>

4 Problematiku konšpirácií, manipulácií a hoaxov na internete pod-

Čím viac sa človek určitej téme rozumie, tým viac otázok dokáže klásť. Napríklad pri počte obyvateľov SR sa môžeme opýtať: zahŕňa aj občanov SR, ktorí majú trvalý pobyt v zahraničí? A sú v tom zahrnutí cudzinci, ktorí žijú na Slovensku, aj keď sú občania iného štátu? Takýmito otázkami človek zisťuje detaily o metodike, akou faktografický údaj vznikol. Takéto spochybňovanie faktov si však vyžaduje hlbokú znalosť problematiky, aby človek vedel klásť tie správne otázky. Pre bežné potreby stačí rozlišovať spoľahlivé zdroje. Práve tým, že sa bežne spoliehame na iných, ktorí faktografické informácie vytvárajú, je dôležité si ich všimnúť a aj ich uvádzať.

Napríklad keď je v reklame na určitý výrobok uvedené, že 99,9% zákazníkov je spokojných, má zmysel zbystriť pozornosť a informáciu neprijíť okamžite ako fakt, aj keď ide o číselný údaj. Môžeme sa napríklad pýtať, na akej veľkej vzorke bol tento údaj zisťovaný.

Vedenie žiakov ku spochybňovaniu prijímaných informácií by malo prebiehať citlivo a bez toho, aby žiaci získali dojem, že nie je možné dôverovať nikomu. Prehnaná paranoja, obzvlášť voči etablovaným médiám, inštitúciám verejnej a štátnej správy a politickým osobnostiam, ktorá je v súčasnosti pomerne rozšírená, môže podkopávať základy demokracie.

Naproti faktom sú názory a tvrdenia, ktoré v sebe obsahujú určitý hodnotový postoj a nie je možné jasne stanoviť, či sú pravdivé. Faktom je, že na Slovensku žije 5,4 miliónov obyvateľov. Keď niekto povie, že je neefektívne, aby taký malý národ mal nezávislý štát, ide o názor. Pre jeho vyhodnotenie je nutné v prvom rade zadefinovať, čo tým autor myslí. Chce zrušiť suverénnu Slovenskú republiku? Alebo tvrdí, že je lepšie časť potravín dovážať, než sa snažiť o úplnú potravinovú sebestačnosť?

Okrem rozdielu medzi faktami a názormi je nutné venovať
ročne spracoval Denník N v príručke pre stredné školy, ktorá obsahuje užitočné cvičenia a je voľne dostupná ku stiahnutiu na adrese: <https://dennikn.sk/718059/prirucka-pre-stredne-skoly-klamstva-a-konspiracie/>

pozornosť aj cielenému vyvolávaniu emócií v textoch (či videách). Keď sú v reklame na gauč zobrazené hrajúce sa veselé deti, má to v nás vyvolať príjemné emócie, aj keď to v nijako nesúvisí s reálnymi kvalitami ponúkaného gauča. Naopak, ak by nás niekto odrádzal od kúpy auta zábermi z tragických autonehôd, ide o neprimerané vyvolávanie strachu. Podobné sa deje aj v politike či iných oblastiach.

Na to, aby sme si utvorili vlastný názor, potrebujeme najprv dostatočnú znalosť problematiky. Pokiaľ ju nemáme a konkrétna téma pre nás ani nie je dôležitá, nie je hanba na určité spoločenské javy nemať názor. Povedať "neviem" je lepšia voľba, ako zaryto hlásať akýkoľvek postoj.

Aktivita 2.1: Analýza textu

- **Kľúčové slová:** analýza, fakty, názory, argumenty
- **Zameranie aktivity:** Cieľom aktivity je naučiť žiakov analyzovať texty, rozlišovať fakty od názorov a všímať si expresívne vyjadrenia útočiace na city. Žiaci sa majú naučiť, že argumenty majú byť podložené dôkazmi a rozpoznať, čo v ucelených textoch už sú názory a interpretácie. Napríklad číselný údaj o nezamestnanosti je faktografický údaj. Je však rozdiel, či označíme nezamestnanosť ako vysokú alebo nízku. Vnimanie tohto faktu tiež ovplyvní, s čím ho porovnávame (napr. s ktorými inými krajinami; so Slovenskom pred piatimi rokmi, alebo pred tridsiatimi rokmi; a pod.).
- **Trvanie aktivity:** 5 minút úvod, 15 minút práca s textom, 25 minút spoločná reflexia (súhrn: 45 minút)
- **Priebeh aktivity:** Vyučujúci vyberie vhodný text primeraný predmetu a veku žiakov. Text môže pochádzať z novin, z učebníc, môže to byť tlačová správa aj reklama na určitý výrobok. Mal by byť z oblasti, o ktorej má vyučujúci dostatok vedomostí, aby vedel žiakom odpovedať na doplňujúce otázky. Výber textu môže byť aj individuálny. Žiaci môžu dostať za domácu úlohu priniesť text z novin, ktorí ich zaujal. Následne ho budú sami alebo v skupinách analyzovať.
- Žiaci dostanú text. Každý si ho sám prečíta a následne má plniť zadanie. Zadanie môžu žiaci vypracovávať jednotlivo, alebo v menších skupinách.
- V rámci zadania majú žiaci v texte hľadať nasledujúce typy informácií:
 - faktografické údaje

- názory autora
- citovo zafarbené vyjadrenia
- Žiaci majú za úlohu zodpovedať nasledujúce otázky:
 - Čo bola hlavná téma textu?
 - O čom sa nás autor snažil textom presvedčiť?
 - Pôsobil článok dôveryhodne a presvedčivo? Prečo áno alebo nie?
- Na záver o svojich zisteniach diskutujú v skupinkách alebo celá trieda spoločne.

PRIKLAD Č.1:

Strávili sme noc s policajtkou, ktorá kontroluje policajné hliadky

Úryvok z textu Malgorzaty Wojcieszynskej, ktorý uverejnil webový portál zenymeste.sk dňa 3.9.2017. Dostupný na: <http://www.zenymeste.sk/stravili-sme-noc-s-policajtkou-ktora-kontroluje-policajne-hliadky-cifer-trnava-korupcia-policajti-zena-dieta-partner>

Blížime sa do Cífera. Zdá sa, že policajné oddelenie nebude problém nájsť, ale pre istotu mám poznačené, že sídli na ulici Slovenského národného povstania. Neskôr sa dozviem, že do pôsobnosti Obvodného oddelenia Policajného zboru v Cíferi, v ktorom pracuje 19 policajtov, spadá až 14 obcí, ktoré obýva približne 17 300 obyvateľov. Medzi zamestnancami tohto pracoviska je aj Erika Adamcová – zástupkyňa riaditeľa. V Trnavskom kraji pracuje 1475 policajtov, z toho 207 žien.

Stavba zvonka trochu pripomína väčší rodinný dom, ale zaparkované policajné auto nám napovie, že sme tu správne. O chvíľu sa presvedčíme, že ten kvázirodinný dom nemá nič spoločné s pohodlím domova. Je neskorý večer a je tu ticho.

Policajná hliadka je v teréne a na pracovisku je len Erika Adamcová, ktorá, keď nás zbadá, svižným krokom príbehne k dverám. Uniforma mladej žene pristane. Vlastne vyzerá ako dievčatko, napriek tomu, že policajtkou je už 15 rokov. A to by ako policajтка mohla ísť už o štyri roky do dôchodku. (...)

Sme už v Cíferi a naša služba sa končí. To je škoda! Ubehlo to rýchlo. Lúčime sa, pani Erika musí ešte spracovať záznam o kontrole. Vidím, ako svižne ide na pracovisko, napriek neskorým nočným hodinám. Vidno, že má veľa elánu. Kto vie, keby som skôr stretla takú ženu, možno by som aj ja uvažovala o práci policajtky. Lebo pre ženy je najdôležitejší vzor iných žien. To, že ony to dokážu, zvládnu, že majú na to. Pani Erika takým príkladom určite je, lebo vie skĺbiť profesionalitu, rozhodnosť a ľudskosť. A keď k tomu pridáme ešte jej zdravý odstup a zmysel pre humor? Je to ako Mount Everest v policajnom povolání.

PRÍKLAD Č.1: ANALÝZA TEXTU:

Blížime sa do Cífera. Zdá sa, že policajné oddelenie nebude problém nájsť, ale pre istotu mám poznačené, že sídli na ulici Slovenského národného povstania. Neskôr sa dozviem, že

Popis situácie vzniku reportáže

do pôsobnosti Obvodného oddelenia Policajného zboru v Cíferi, v ktorom pracuje 19 policajtov, spadá až 14 obcí, ktoré obýva približne 17 300 obyvateľov. Medzi zamestnancami tohto pracoviska je aj Erika Adamcová – zástupkyňa riaditeľa. V Trnavskom kraji pracuje 1475 policajtov, z toho 207 žien.

číselné fakty

Stavba zvonka trochu pripomína väčší rodinný dom, ale zaparkované policajné

Popis situácie vzniku reportáže

auto nám napovie, že sme tu správne. O chvíľu sa presvedčíme, že

ten kvázirodinný dom nemá nič spoločné s pohodlím domova. Je neskorý večer a je tu ticho. Policajná hliadka je v teréne

hodnotenie

a na pracovisku je len Erika Adamcová, ktorá, keď nás zbadá, svižným krokom príbehne k dverám

fakt

Uniforma mladej žene pristane. Vlastne vyzerá ako dievčatko, napriek tomu,

hodnotenie

že policajtkou je už 15 rokov. A to by ako policajтка mohla ísť už o štyri roky do dôchodku (...)

fakt

Sme už v Cíferi a naša služba sa končí. To je škoda! Ubehlo to rýchlo.

hodnotenie

Lúčime sa, pani Erika musí ešte spracovať záznam o kontrole. Vidím, ako svižne ide na pracovisko, napriek neskorým nočným hodinám. Vidno, že má veľa elánu.

hodnotenie

Ktovie, keby som skôr stretla takú ženu, možno by som aj ja uvažovala o práci policajtky.

názor

Lebo pre ženy je najdôležitejší vzor iných žien. To, že ony to dokážu, zvládnu, že majú na to. Pani Erika takým príkladom určite je, lebo vie skĺbiť profesionalitu, rozhodnosť a ľudskosť. A keď k tomu pridáme ešte jej zdravý odstup a zmysel pre humor? Je to ako Mount Everest

názor, silné hodnotenie

v policajnom povolaní.

Čo bola hlavná téma textu?

Hlavnou témou textu je život ženy policajtky.

O čom sa nás autor snažil textom presvedčiť?

Je dobré zviditeľňovať ženy policajtky ako vzory.

Pôsobil článok dôveryhodne a presvedčivo? Prečo áno alebo nie?

Článok pôsobil dôveryhodne tým, že bol založený na osobnom stretnutí a využíval aj viacero presných štatistických údajov. Zároveň bolo cítiť silné osobné hodnotenie autorky.

PRÍKLAD Č.2:

Bude nám chýbať milión ľudí v produktívnom veku

Úryvok z komentára Vladimíra Baláža uverejneného v denníku SME dňa 24.2.2017. Autor je ekonóm, pôsobí v Prognostickom SAV. Dostupný na: <https://komentare.sme.sk/c/20467965/bude-nam-chybat-milion-ludi-v-produktivnom-veku.html>

Nedávna informácia Inštitútu finančnej politiky o odlive mozgov potvrdila smutnú pravdu: zo Slovenska nám za ostatných desať rokov odišlo 300-tisíc ľudí. Väčšina z nich boli mladí a vzdelaní.

Emigrácia nás nepripravila len o náklady vynaložené na vysokoškolské vzdelanie mladých. Prišli sme aj o investície do ľudského kapitálu, ktoré do migrantov vložili ich rodičia a tiež daňoví poplatníci už od jasličiek. A prišli sme aj o hodnoty, ktoré naši mohli tvoriť u nás doma.

Slovensko o migrantov nielen prichádza, ale aj ich prijí-

ma. Rastúce počty cudzincov v slovenských fabrikách už stihli vyvolať vášne. Celkové počty zahraničných pracovníkov na Slovensku (36-tisíc v januári tohto roka) sú však osemnásobne nižšie ako počty Slovákov pracujúcich v zahraničí.

Navzdory predstavám o hordách Sýrčanov a Afgancov, prakticky všetci migranti v slovenských fabrikách prišli z blízkeho „bieleho a kresťanského“ zahraničia. Dve tretiny pochádzali z iných členských krajín EÚ (najmä z Rumunska, Maďarska a Česka) a zvyšnú tretinu tvorili najmä Srbi a Ukrajinci.

Sú lepší než my?

Prišiel k nám dobrý ľudský kapitál? Nahradia nám Rumuni a Srbi aspoň čiastočne ten kapitál, ktorý sme my tak ľahko posunuli Nemcom, Britom a Írom?

Bohužiaľ, nie. Podiel zahraničných pracovníkov so základným vzdelaním a stredným bez maturity narástol v rokoch 2012 až 2016 z 37 na 43 percent.

Zhoršujúcu sa kvalifikačnú štruktúru vidno aj na type pozícií obsadzovaných zahraničnými pracovníkmi. V spomenuťom období vzrástol podiel operátorov strojov, montérov a pomocných pracovníkov na celkovej zamestnanosti z 31 na 41 percent. Migranti jednoducho u nás robia práce, ktoré my už robiť nechceme.

Kradnú nám teda migranti džobý? Regionálne rozloženie pracujúcich migrantov kopíruje ekonomickú štruktúru Slovenska. Tretina z nich pracuje v Bratislavskom kraji a ďalších 40 percent na západnom Slovensku. Teda v regiónoch, kde je najviac neobsadených pracovných pozícií a kde pobočky zahraničných firiem nedokážu zohnať dosť pracovníkov zo Slovenska.

PRÍKLAD Č.2: ANALÝZA TEXTU:

Nedávna informácia Inštitútu finančnej politiky o odlive mozgov	uviedenie zdroja
potvrdila smutnú pravdu:	emotívny výraz
zo Slovenska nám za ostatných desať rokov odišlo 300-tisíc ľudí.	číselný fakt
Väčšina z nich boli mladí a vzdelaní.	nepresne uvedený číselný fakt (väčšina môže byť 51% alebo 99%; akí mladí boli a aké vzdelanie mali?)
Emigrácia nás nepripravila len o náklady vynaložené na vysokoškolské vzdelanie mladých. Prišli sme aj o investície do ľudského kapitálu, ktoré do migrantov vložili ich rodičia a tiež daňoví poplatníci už od jasličiek. A prišli sme aj o hodnoty, ktoré naši emigranti mohli tvoriť u nás doma.	tvrdenie autora
Slovensko o migrantov nielen prichádza, ale aj ich prijíma.	fakt
Rastúce počty cudzincov v slovenských fabrikách už stihli vyvolať vášne.	tvrdenie
Celkové počty zahraničných pracovníkov na Slovensku (36-tisíc v januári tohto roka) sú však osemnásobne nižšie ako počty Slovákov pracujúcich zahraničí.	číselný fakt, porovnanie
Navzdory predstavám o hordách Sýrčanov a Afgancov, prakticky všetci migranti v slovenských fabrikách prišli z blízkeho „bieleho a kresťanského“ zahraničia.	tvrdenie, expresívne výrazy

Dve tretiny pochádzali z iných členských krajín EÚ (najmä z Rumunska, Maďarska a Česka) a zvyšnú tretinu tvorili najmä Srbi a Ukrajinci.

Prišiel k nám dobrý ľudský kapitál? Nahradia nám Rumuni a Srbi aspoň čiastočne ten kapitál, ktorý sme my tak ľahko posunuli Nemcom, Britom a Írom?

Bohužiaľ, nie.

Podiel zahraničných pracovníkov so základným vzdelaním a stredným bez maturity narástol v rokoch 2012 až 2016 z 37 na 43 percent. Zhoršujúcu sa kvalifikačnú štruktúru vidno aj na type pozícií obsadzovaných zahraničnými pracovníkmi. V spomenutom období vzrástol podiel operátorov strojov, montérov a pomocných pracovníkov na celkovej zamestnanosti z 31 na 41 percent.

Migranti jednoducho u nás robia práce, ktoré my už robiť nechceme

Kradnú nám teda migranti džoby?

Regionálne rozloženie pracujúcich migrantov kopíruje ekonomickú štruktúru Slovenska. Tretina z nich pracuje v Bratislavskom kraji a ďalších 40 percent na západnom Slovensku.

Teda v regiónoch, kde je najviac neobsadených pracovných pozícií a kde poľnohospodárske zahraničné firmy nedokážu

číselné fakty

otázky, ktoré naznačujú, čo je pre autora dôležité

silné hodnotenie

číselný fakt

tvrdenie

expresívna otázka

číselný fakt

fakt bez uvádzania konkrétnych číselných údajov

zohnať dosť pracovníkov zo Slovenska.

Čo bola hlavná téma textu?

Hlavnou témou textu je migrácia pracovníkov zo zahraničia na Slovensko.

O čom sa nás autor snažil textom presvedčiť?

Je škoda, že zo Slovenska odchádzajú ľudia pracovať do zahraničia.

Slovenský pracovný trh potrebuje migrantov zo zahraničia.

Pôsobil článok dôveryhodne a presvedčivo? Prečo áno alebo nie?

Článok pôsobil dôveryhodne tým, že využíval viacero presných štatistických údajov

Aktivita 2.2: Autor správy

- **Kľúčové slová:** argumenty, médiá, demokracia
- **Zameranie aktivity:** Žiaci si vyskúšajú, ako autori správ môžu ovplyvňovať podobu informácií a akú rolu zohrávajú ich vlastné názory. Vžijú sa do profesie novinárov či marketingových expertov a testujú silu nadpisov.
- **Trvanie aktivity:** 10 minút úvod, 15 minút práca v skupinách, 10 minút prezentácie, 10 minút spoločná reflexia (súhrn: 45 minút)
- **Priebeh aktivity:** Je nutné vopred pripraviť faktografický popis určitej udalosti a popis rolí pre žiakov. Oboje je nutné prispôbiť veku žiakov, ich záujmom, predmetu, učivu a aktuálnym udalostiam. Konkrétny príklad je uvedený nižšie.
- Vyučujúci prečíta popis situácie. Zároveň ho žiaci dostanú aj vytlačený.
- Žiaci sa rozdelia do skupín. Každá skupina dostane inú rolu.
- Ich úlohou je vytvoriť krátku správu o danej udalosti. Správa obsahuje nadpis (max. 5 slov) a krátky článok (5-10 riadkov).
- Jednotlivé skupiny postupne prečítajú svoje správy. Pri každej skupine môžu ostatní hádať, aká bola ich rola.
- Nasleduje spoločná diskusia o rozdieloch medzi vzniknutými správami.

PRÍKLAD Č.1: POPIS SITUÁCIE

V apríli tohto roku nastúpila do úradu nová starostka. V novembri podala návrh miestnym poslancom na zrušenie vianočného príspevku pre miestny domov dôchodcov. Príspevok zaviedol pred štyrmi rokmi predošlý starosta. Domov dôchodcov zaň vedel každý rok financovať vianočnú večeru a drobné darčeky pre všetkých dôchodcov v domove. Starostka navrhla ušetriť peniaze namiesto toho investovať do rekonštrukcie miestnej vlakovej zástavky. Vlakom cestujú najmä žiac stredných a vysokých škôl, ktorí dochádzajú do najbližšieho mesta. Miestni poslanci návrh schválili; dve tretiny boli za, tretina bola proti. Rekonštrukcia je plánovaná na jar budúceho roku. Starostka zatiaľ nepredložila presný rozpočet rekonštrukcie.

Rôzni autori správ:

- Novinári z miestnych novín, ktorí sa usilujú o objektívne spravodajstvo
- Novinári z bulvárnych internetových novín, ktoré žijú z online reklamy a potrebujú čo najviac klikov
- Mediálni poradcovia starostky
- Mediálni poradcovia najsilnejšej opozičnej strany

Aktivita 2.3a: Spoznajme naše vzory

- **Kľúčové slová:** internet, zdroje online, záujmy žiakov
- **Zameranie aktivity:** Žiakov vedieme k tomu, aby využívali internet na vyhľadávanie informácií, ktoré ich samých zaujímajú a aby si všimli, aké stránky pri tom navštevujú.
- **Pomôcky:** Každá skupina žiakov potrebuje prístup na internet.
- **Trvanie aktivity:** 5 minút úvod, 20 minút práca v skupinách, 10 minút prezentácie, 10 minút spoločná reflexia (súhrn: 45 minút)
- **Priebeh aktivity:** Žiaci sa rozdelia do skupín a v každej z nich si vyberú jednu významnú osobnosť, ktorú majú radi (napr. športovca, speváčku, politika a pod.)
- Na papier si urobia nasledujúcu tabuľku so štyrmi stĺpcami:

OSOBNOSŤ:			
Čo o osobnosti vieme?	Čo chceme vedieť?	Čo sme sa naučili?	Kde sme informáciu našli?

- Najprv bez použitia internetu spíšu, čo o osobe vedia. Napríklad odkiaľ pochádza, ako sa dostala k danej kariére, koľko má rokov, v čom je jej výnimočný talent, atď.
- Následne si spíšu otázky, ktoré ich ešte zaujímajú, napríklad koľko zarába, ako sa stravuje, atď.

- Až v treťom kroku môžu použiť internet a spoločne hľadajú odpovede na nimi vybrané otázky. Môžu aj overovať tie informácie, ktoré už mali vopred.
- Na záver môžu prezentovať, ktoré nové poznatky ich najviac zaujali.
- Dôležité je na záver reflektovať zdroje informácií. To môže spočívať aj v samostatnej aktivite (viď aktivita 2.3b), ktorá sa môže odohrať aj na ďalšej hodiny.

Aktivita 2.3b: Všímajme si, čo čítame

- **Kľúčové slová:** internet, zdroje online, autori online médií
- **Zameranie aktivity:** Žiakov vedieme k tomu, aby si všímali, ktoré stránky na internete využívajú a naučili sa ich rozlišovať.
- **Pomôcky:** Žiaci potrebujú prístup na internet.
- **Trvanie aktivity:** 5 minút úvod, 20 minút práca v skupinách, 10 minút prezentácie, 10 minút spoločná reflexia (súhrn: 45 minút)
- **Priebeh aktivity:** V predošlej aktivite žiaci vyhľadávali informácie na internete a zapisovali si, na ktorých stránkach našli odpovede k svojim otázkam. Môže ísť o vyššie popísanú aktivitu 2.3a alebo iný typ aktivity zameraný na vyhľadávanie informácií online.
- Každá skupina žiakov spíše, ktoré webstránky pri vyhľadávaní informácií navštívila.
- Následne sa snažia čo najviac zistiť o danej webovej stránke. Mali by pritom zodpovedať nasledujúce otázky:
 - Ako sa webstránka volá?
 - Kto je zodpovedný za jej obsah?
 - Sú mená autorov článkov známe, alebo anonymné?
 - Je z článku zrejmé, z akých zdrojov čerpal autor článku (napríklad s kým sa rozprával, ktoré podklady čítal,...)?
 - Čo píše iné stránky, ktoré už poznáte, o danej stránke?

- Je vhodné žiakov upozorniť na to, že naj dôveryhodnejšie sú stránky etablovaných médií či inštitúcie, ktoré vytvorili dané údaje (napr. štatistický úrad, renomované spoločnosti pre výskum verejnej mienky,...)

3. Ako rozoznať chyby v uvažovaní a argumentačné fauly

Dôležitou súčasťou kritického myslenia je schopnosť posúdiť argumenty a rozhodnúť sa, či ich budeme považovať za korektné a pravdivé. Argumenty sú tvrdenia, ktoré sa nás snažia o niečom presvedčiť. Pri posudzovaní ich pravdivosti nás často dokážu pomýliť chyby v uvažovaní a argumentačné fauly.

Cieľ vyučovania

Naším cieľom je predstaviť žiakom najčastejšie typy chýb v uvažovaní a argumentačných faulov, aby ich vedeli rozoznať, keď sa s nimi stretnú. Chýb v uvažovaní sa dopúšťa každý z nás, typickými sú najmä tzv. kognitívne skreslenia, ktoré vysvetľujeme nižšie. Keď ich žiaci spoznajú, zvýši sa pravdepodobnosť, že sa im dokážu vyhnúť pri vlastnom rozmyšľaní. Rozpoznať argumentačný faul je pre nich tiež užitočné - dokážu potom lepšie posúdiť tvrdenia druhých ľudí, ľahšie sa vyhnú manipuláciám a slobodnejšie sa rozhodnú, čomu uveria.

Obsah témy

Pri práci s informáciami niekedy narazíme na hranice, ktoré nám kladie vlastná myseľ. Jednou z nich je obmedzená kapacita pamäte. Limitujú nás však aj samotné myšlienkové mechanizmy, ktoré náš mozog používa v dobrej viere, no niekedy sú ich dôsledkom chyby v uvažovaní. Medzi najčastejšie chyby tohto typu patria tzv. kognitívne skreslenia (cognitive biases).

Typickou ukážkou takéhoto mechanizmu je konfirmačné skreslenie. Všetci máme tendenciu veriť najmä takým

informáciám a teóriám, ktoré zapadajú do našich predstáv. Ak pustíme zostrih toho istého futbalového zápasu fanúšikom FC Barcelony a Realu Madrid, ktorí sú vášnivými rivalmi, je pravdepodobné, že každá skupina bude vidieť najmä fauly toho druhého tímu. Naše oči do istej miery vyhládávajú hlavne to, čo chce vidieť naša myseľ. Podobne, ak predložíme ten istý vyvážený text o dôsledkoch viery na psychiku človeka skupine zarytých ateistov aj skupine hlboko veriacich, je možné, že každá z týchto skupín bude po jeho prečítaní presvedčená, že článok podporil ich pôvodné stanovisko.

Ďalšie časté kognitívne skreslenie sa nazýva haló efekt. Opisuje náš sklon prenášať prvý všeobecný dojem, ktorý o človeku alebo veci získame, do hodnotenia všetkých ich vlastností. Ak pri vstupe do triedy stretneme pekne upraveného žiaka, ktorý nás slušne pozdraví a na našu prvú otázku odpovie inteligentne, je pravdepodobné, že jeho osobnosť a správanie budeme aj v budúcnosti hodnotiť skôr pozitívne. Platí to, žiaľ, aj opačne. Pokiaľ sa napr. počas prvého mesiaca v novej práci uvedieme ranným zaspátím, chorobou a nestihnutou úlohou, je pravdepodobné, že sa s nami bude tento obraz niešť aj v období, keď budeme podávať kvalitné výkony.

Prikladom kognitívneho skreslenia je aj skupinové myslenie. Členovia skupín, ktoré sú vysoko súdržné, majú tendenciu obmedzovať vlastné kritické myslenie, prispôsobovať sa spoločnému názoru a považovať vlastnú skupinu za výrazne šikovnejšiu a múdrejšiu, ako v skutočnosti je. Dôsledkom skupinového myslenia je, že kvôli strachu z vyvolania konfliktu jednotliví členovia neupozornia na zjavné chyby v uvažovaní a plánoch skupiny. Skupinové myslenie sa môže vyskytovať u vrcholových politikov, ktorí uzatvorení v skupine svojich blízkych nedokážu správne odhadnúť reálne problémy a postoje spoločnosti, ale aj u riadiacich pracovníkov súkromnej firmy, u pedagógov v zborovni, alebo u spolužiakov v triede.

Aj keď sa v našom uvažovaní vyhneme vlastným kog-

nitívnym skresleniam, stále na nás číhajú logické omyly a argumentačné fauly, ktoré nám môže nastražiť niekto iný. Ide o postupy, ktoré na prvý pohľad znejú presvedčivo, alebo aspoň dokážu odlákať našu pozornosť, no v skutočnosti sú falošné a nemajú výpovednú hodnotu.

Častým argumentačným faulom je osobný útok (ad hominem). Predstavte si spor medzi žiakmi Petrom a Samuelom, ktorí sa dohadujú, či je pre triedu výhodnejšie stráviť školu v prírode v kvalitnom rekreačnom zariadení s vnútorným bazénom, alebo radšej v stanovom mestečku uprostred divokej prírody. Istotne sa dajú nájsť dobré argumenty pre obe strany. Ak však Peter odmietne Samuelove argumenty tvrdením typu "Ty si zbabelec a máš zazobaných rodičov, preto presadzuješ hotel!", ide o neférový osobný útok. Aj ak by to bola pravda, nič to nevypovedá o Samuelových argumentoch, ktoré môžu byť kvalitné a presvedčivé.

Medzi argumentačné fauly patrí aj emocionálne zafarbený jazyk. Ak Samuel v uvedenom príklade dôvodí vyjadreniami typu "Len úplný idiot môže súhlasiť s tým, aby sme bývali na nejakej prašivej lúke plnej kliešťov a komárov," použitím silných emócií vytvára neférovú situáciu, ktorá znevýhodňuje tých, ktorí s ním nesúhlasia.

Znáмым argumentačným faulom je šikmá plocha. Dostávame sa na ňu vtedy, keď súperov argument vystupňujeme cez reťaz nepravdepodobných následkov do absurdnej podoby, a tým sa ho snažíme vyradiť z hry. V spore o ubytovanie školy v prírode môže napr. Peter argumentačne faulovať takto: "No jasné, teraz pôjdeme do luxusného hotela, budúci rok sa na lyžiarsky výlet vyberieme vrtuľníkom do Álp a stužkovú si môžeme spraviť rovno v Dubaji."

Inými častými faulami sú argument tradíciou a argument autoritou. Pri prvom z nich sa odvolávame na zaužívané zvyklosti, ktoré však nemusia nič vypovedať o súčasnej situácii. Pri

druhom z nich sa zas snažíme zvýšiť silu nášho argumentu tým, že ho podporíme vyjadrením authority, ktorá však často nemá nič spoločné s jadrom sporu. Príkladom oboch týchto faulov by bolo nasledovné Samuelovo vyjadrenie: "Škola v prírode bývala v hoteloch aj v minulosti, nemali by sme na tom nič meniť. Myslí si to aj môj otec, ktorý bol riaditeľom veľkej firmy a vie, ako svet funguje."

Medzi argumentačné fauly patrí aj zámena korelácie s kauzalitou. To, že sa dva javy vyskytujú súčasne (korelácia), neznamená, že spolu priamym spôsobom súvisia (kauzalita). Ak by Peter tvrdil, že: "Daj už pokoj s tým hotelom. Minulý rok tam bývali deviataci a keď sa vrátili, Jano si zlomil nohu, Petra prepadla z matiky a ešte sa im aj rozpadla kapela." bol by to argumentačný faul. Aj ak by sa všetky udalosti odohrali tak, ako ich popisal, chýbal by dôkaz, že ich príčinou bol práve pobyt v hoteli.

Náš rozum dokáže úžasné veci, často nás však vie aj zmiasť. Je dobré poznať nástrahy, ktoré pre nás môže nachystať. Platí tiež, že nie každý, kto sa nás snaží presvedčiť o svojej pravde, hrá fér. Aj žiaci sa môžu často ocitnúť v situácii, keď sa ich niekto snaží podobným spôsobom zmanipulovať. Čím viac argumentačných faulov budú poznať, tým skôr sa im budú vedieť ubrániť.⁵

5 Prehľadný zoznam množstva argumentačných faulov aj s príkladmi môžete nájsť na tejto adrese: <https://www.hatefree.cz/co-delat-kdyz/argumentacni-faulty/> (český jazyk).

Aktivita 3.1: Nájdí chybu v argumente

- **Kľúčové slová:** logické omyly, argumentačné fauly
- **Zameranie aktivity:** Cieľom aktivity je viesť žiakov k tomu, aby pozornejšie posudzovali tvrdenia, s ktorými sa stretávajú. Motivujeme ich, aby nachádzali argumentačné fauly, ktoré sa ich snažia zmiasť a presvedčiť o názore neférovým spôsobom.
- **Trvanie aktivity:** 5 minút úvod, 20 minút práca v skupinách, 20 minút prezentácie a spoločná reflexia (súhrn: 45 minút)
- **Priebeh aktivity:** Učiteľ vytlačí niekoľko krátkych úryvkov textu, ktoré obsahujú argumentačné fauly. V úvode aktivity vysvetlí žiakom, aké poznáme chyby v uvažovaní a argumentačné fauly.
- Následne rozdelí žiakov do skupín tak, aby v každej boli maximálne šiesti, a rozdá každej skupine iný výrok.
- Žiaci v skupine si úryvok prečítajú a diskutujú o tom, či sa v ňom nachádzajú argumentačné fauly a ak áno, ktoré to sú. Čo si myslia žiaci, ako by mala vyzeráť správna argumentácia v tomto prípade?
- Po práci v skupine nasleduje spoločná diskusia v triede. Každá skupina prečíta nahlas úryvok celej triede, pomenuje problémy, ktoré vo výroku našla a ukáže, akým spôsobom pôsobia manipulatívne. Zároveň predstaví svoje návrhy, aké lepšie argumenty mohli byť použité.

V rámci aktivity je najlepšie používať úryvky textov k aktuálnym témam, ktoré môžu žiakov zaujímať. Pre ilustráciu

nasleduje výber niekoľkých vymyslených úryvkov, spolu s popisom argumentačných faulov, ktoré obsahujú.

Příklad č. 1: Ľavicová vláda sa rozhodla v krajine zvýšiť minimálnu mzdu aj rodičovský príspevok. Zároveň zaviedla výrazné sociálne štipendiá, ktoré žiakom z chudobnejších rodín umožňujú pokryť všetky náklady na cestu do školy aj pracovné pomôcky. Pravicová opozícia na tieto opatrenia reagovala nasledovne: "Je to jasné, premiér je klamár a zlodej, z takéhoto návrhu nemôže vzišť nič dobré! Vozí sa na jachte a hrá sa na ľudomila. Tie peniaze by sa dali využiť oveľa múdrejšie."

Riešenie: Obsahuje osobný útok. Aj ak by daný premiér naozaj kradol, nič to nevypovedá o užitočnosti opatrení, ktoré zaviedol. Takisto je nepodstatné, či sa vozí na jachte. Je potrebné vyjadriť sa k jadru opatrení (môžu reálne niekomu pomôcť? akému veľkému počtu ľudí a ako zásadne? za akú cenu? dalo by sa tým ľuďom pomôcť efektívnejšie? a pod.), nie k osobe predkladateľa.

Příklad č. 2: Nemecká vláda sa rozhodla zlepšiť podmienky v utečeneckých táboroch, ktoré sú preplnené. Iniciovala intenzívnu výstavbu nových priestorov a zvýšila počet učiteľov, ktorí sa v týchto táboroch venujú detským utečencom. Bulvárne noviny na tieto opatrenia reagovali nasledovne: "Vláda sem pozýva ďalších migrantov! Takýmto tempom čoskoro každý z nich dostane nové auto a vlastný dom so záhradou ako bonus."

Riešenie: Obsahuje klamlivé tvrdenie (vláda nikoho nepozvala, návrh sa týka tých utečencov, ktorí už sú v krajine) a šikmú plochu (autá, domy a záhrady nikto nespomínal). Korektná kritika návrhu by mala smerovať k jadru opatrení (máme na to dosť financií? dokážeme rýchlo získať nových učiteľov, keď ich príprava trvá niekoľko rokov? a pod.) a k možným alternatívam

(nebolo by lepšie najprv lepšie chrániť spoločné hranice, aby sa znížil počet ilegálnych migrantov? nemali by sme financie investovať primárne do vzdelávacích kurzov a jazykovej prípravy pre dospelých utečencov, aby sa dokázali lepšie zamestnať na trhu práce a potom si s rodinami nájsť samostatné ubytovanie? a pod.)

Príklad č. 3: Webové stránky firmy, ktorá ponúka pochybné liečebné postupy, uverejnili nasledovný text: "Maličká Sára zvíťazila nad rakovinou. Krutá liečba v nemocnici ju takmer zabila, lekári do nej napriek plaču pichali jednu ihlu za druhou. Zúfalí rodičia sa na to už nedokázali pozerieť a tak ju zobrali domov. Obrátili sa na nás a my sme jej začali každý deň posilať energiu. Nasadili sme jej tiež prisny pôst, kyslú kapustu a trikrát denne kloktala výrobok, ktorý predávame. Účinky boli zázračné a dnes sa už krásne dievčatko opäť usmieva. Trápite sa aj vy? Trpia vaši blízki? Obráťte sa na nás a vyliečime vás tak, ako sme pomohli Säre."

Riešenie: Príspevok používa silne emotívne zafarbený jazyk ("krutá liečba", "lekári napriek plaču pichali", "zázračné účinky a krásne dievčatko"), ktorým navodzuje rozdiel medzi zlou nemocnicou a dobrou alternatívou. Problémom je tiež miešanie kauzality a korelácie - ak sa aj Sára náhodou vyliečila po nasadení pôstu, kapusty a kloktadla, neexistuje žiaden dôkaz, že to bolo v ich dôsledku. Naopak, liečba v nemocnici vychádza z prísne stanovených lekárskeho štandardov a výskumov, ktoré preukázali účinky liečby na jednotlivé typy rakoviny.

4. Kritické hodnotenie stereotypov a predsudkov

Stereotypné predstavy sú do istej miery prirodzené. Uľahčujú nám vnímanie okolitého sveta, keďže v ich dôsledku nemusíme jednotlivo posudzovať každú novú situáciu. Tento "autopilot" však predstavuje aj riziko. Je ním tvorba predsudkov, t.j. neodôvodnených záporných postojov. Ak im podľahneme, dopustíme sa častej logickej chyby a môžeme ublížiť jednotlivcom, aj celým skupinám ľudí.

Cieľ vyučovania

Cieľom osnovy je viesť žiakov k zamysleniu sa nad vlastnými stereotypnými predstavami a predsudkami. Ak si ich uvedomia a priznajú, je to prvý dôležitý krok k cielenému odbúravaniu diskriminačného správania. Kritické hodnotenie stereotypov a predsudkov a scitlivovanie k rôznorodosti medzi ľuďmi sú hodnoty, ktoré môžeme rozvíjať u žiakov v každom veku a na každom type škôl.

Obsah témy

Existujú evolučné dôvody, prečo niekedy uvažujeme skupinovo. Vedieť rýchlo odlíšiť príslušníka vlastnej rodiny či kmeňa od cudzinca mohlo byť otázkou života a smrti. Takisto je prirodzené, že máme tendenciu zovšeobecňovať negatívne skúsenosti na iné, im podobné. Cieľom tohto mechanizmu je chrániť nás a znižovať počet rozhodovaní, ktoré musíme robiť.

Stereotypné predstavy, teda pripisovanie určitej vlastnosti celej skupine ľudí, máme v sebe zakorenené všetci. Stereotypy môžu byť pozitívne či negatívne, pričom negatívne nazývame

aj predsudky. Kľúčovým problémom stereotypov a predsudkov je, že nám vždy dávajú nepresný obraz o svete, lebo nikdy neplatia na všetkých jednotlivcov.

Stereotypy môžu byť založené na výmysloch a mýtoch, napríklad, že ryšavé ženy sú čarodejnice. Iné majú základ v štatistickej pravdepodobnosti. Napríklad, že ľudia z chudobných pomerov častejšie páchajú drobné krádeže. (Naproti tomu iný typ kriminality, ako je korupcia páchajú skôr ľudia z vyšších vrstiev.)

Príkladom predsudku je tvrdenie, že ženy šoférujú horšie než muži. Vyplýva z toho, že ženy v priemere šoférujú menej často, lebo je spoločensky viac zaužívané, aby šoférovali muži. Pritom neplatí, že hociktorý náhodne vybraný muž by bol lepší šofér ako hociktorá žena. Keď taxi-služba na základe svojich predsudkov odmietne zamestnať ženu bez toho, aby overila jej individuálne vodičské schopnosti, je to diskriminácia.

Diskriminácia je teda konanie, pri ktorom znevýhodníme jednotlivca na základe jeho skupinovej príslušnosti. Nedávame jemu či jej možnosť prejaviť vlastné schopnosti a talenty, ale odsudzujeme na základe jedinej charakteristiky.

Stereotypy, predsudky a diskriminácia majú mnoho škodlivých dopadov. Jedným z nich je začarovaný kruh očakávaní. Keď dieťa od malička vníma, že ho každý považuje za menejcenné, len preto, že má napr. inú farbu pokožky, môže si tento obraz seba osvojiť a stratiť vôľu na seba pracovať. Nazýva sa to aj ako seba-naplňujúce sa proroctvo.⁶

Pri kritickom hodnotení stereotypov a predsudkov musíme spochybňovať aj tie, ktoré sú hlboko spoločensky zakorenené a všetci ich nesieme v našom podvedomí. Keď usmerníme pozor-

6 O fenoméne seba-naplňujúce sa proroctvo vo vzťahu k predsudkom voči menšinám písal americký sociológ R.K.Merton v knihe *Studie ze sociologické teorie* (str. 196-219). (Vyšlo v preklade vo vydavateľstve Praha: SLON v roku 2000)

nosť na ich obmedzenosť, vieme ich cielene odbúravať a ne-
správať sa podľa nich.

Aktivita 4.1: Dlaň mojej osobnosti⁷

- **Kľúčové slová:** stereotypy, predsudky, skupinová príslušnosť
- **Zameranie aktivity:** Žiaci si uvedomia, že každý z nás patrí do viacerých skupín a má mnoho identít. Aktivita žiakov motivuje k rozmyšľaniu o stereotypoch, ktoré o nich môžu mať iní ľudia. Pomáha im precítiť, že nie je správne jednotlivcov hodnotiť iba na základe ich skupinovej príslušnosti, lebo každý z nás je jedinečný.
- **Trvanie aktivity:** 5 minút úvod, 15 minút samostatná práca, 25 minút spoločná reflexia (súhrn: 45 minút)
- **Priebeh aktivity:** Každý žiak dostane papier a pero. Ich úlohou je, aby si každý na papier obkreslil svoju ruku. Následne do každého prstu napíšu jednu svoju charakteristiku či identitu, napríklad: som dievča; som žiačka 2.B; som klaviristka; som vysoká a podobne.
- Keď majú všetky prsty zapísané, každý si má v duchu spomenúť na situáciu, kedy sa kvôli niektorej svojej charakteristike stretol so stereotypom alebo predsudkom. Napríklad: naša učiteľka matematiky si myslí, že v 2.B sme všetci zlí žiaci.
- Cieľom aktivity je tieto zážitky zdieľať. To je možné robiť v rámci celej triedy, rozdelením žiakov do menších skupín či dvojíc. Diskusiu je možné viesť nasledujúcimi otázkami:
 - „Ako si sa v danej situácii cítil/a?“
 - „Bola to ojedinelá situácia, alebo si sa s podob-

⁷ K téme našich mnohorakých identít odporúčame aj dánske video o predsudkoch s anglickým komentárom All that we share dostupné tu: <https://www.youtube.com/watch?v=jD8tjhVO1Tc>

nými stereotypmi stretol/la často?"

- „Ovplyvnilo to Tvoje ďalšie správanie?“
- Podľa veku žiakov a nastaveniu skupiny je možné diskusiu posunúť k celospoločenským predsudkom; k tomu, ako vznikajú a aký majú dopad

Aktivita 4.2: Alfa - Beta⁸

- **Kľúčové slová:** rolové hry, kultúrne rozdiely, citlivosť voči inakosti
- **Zameranie aktivity:** Poukázať na to, aké dôležité sú kultúrne kódy a ako sa môžeme cítiť pri strete rôznych kultúr.
- **Trvanie aktivity:** Minimálne 45 minút (10 na prípravu, 15 na vzájomnú interakciu skupín, 20 na reflexiu)
- **Priebeh aktivity:** Žiakov rozdeľte na tri približne rovnaké skupiny.
- Prvej skupine dajte pokyny pre kmeň Alfa. Ich úlohou je prečítať si ich a pripraviť si spoločný postup, ktorým sa budú riadiť pri príchode do novej krajiny. Členovia kmeňa by sa mali pripravovať mimo miestnosti, v ktorej sa bude aktivita odohrávať.
- Druhej skupine dajte pokyny pre obyvateľov krajiny Beta. Ich úlohou je naučiť sa pravidlá komunikácie vo svojej krajine a dodržiavať ich. Taktiež by sa mali dohodnúť na tom, v akej krajine žijú, aby vedeli odpovedať
- na prípadné otázky. Pred samým začiatkom aktivity (pri príchode kmeňa Alfa) by sa však mali rozprávať o bežnej téme, napríklad o tom, ako trávili posledné prázdniny. Obyvatelia by mali sedieť na stoličkách v uzatvorenom kruhu.
- Tretej skupine vysvetlite, že počas aktivity budú pozorovateľmi, ktorí do diania nemôžu nijakým spôsobom zasa-

8 V upravenej verzii prevzaté z príručky Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku – príklady dobrej praxe. Drál, P. (2011) Nadácia Milana Šimečku - Centrum pre výskum etnicity a kultúry (Str. 75-77)

hovať. Ich úlohou bude sledovať, ako sa správajú členovia ostatných dvoch skupín, ako spolu komunikujú, ako na seba reagujú, aké gestá používajú, a pod.

KMEŇ ALFA

Ste členmi kmeňa ALFA, ktorý o chvíľu vstúpi na územie krajiny BETA. Pokúste sa nadviazať kontakt s jej obyvateľmi a zistíte, či je v tejto krajine mier a bezpečie, aké sú možnosti bývania, zamestnania a vzdelávania. Podľa toho, čo zistíte, sa rozhodnite, či v krajine BETA zostanete alebo budete cestovať ďalej a hľadať lepšiu krajinu na život. O krajine BETA ste počuli, že je dosť zvláštna. Napriek tomu, že v nej ľudia hovoria rovnakým jazykom ako vy, je ťažké sa s nimi porozumieť. Pokiaľ sa s BETANMI chcete dohovoriť, musíte rozlíšiť pravidlá ich komunikácie a dodržiavať ich. Dohodnite sa, ako budete po príchode do krajiny postupovať: ako sa obyvateľom pozdravíte a predstavíte, akým spôsobom sa s nimi budete rozprávať, na čo a akým spôsobom sa ich opýtate. Nekomunikujte s nikým iným, iba s obyvateľmi sediacimi v kruhu.

OBYVATELIA KRAJINY BETA

Ste obyvateľmi krajiny BETA a tu sú pravidlá, ktoré dodržiavate:

S cudzincami komunikujete, iba ak sa vám pozerajú priamo do očí. Ich oči pritom nesmú byť ani vyššie, ani nižšie ako vaše.

Ak sa chcú s vami cudzinci rozprávať, mali by si prisadnúť. V žiadnom prípade s nimi nebudete hovoriť, ak budú vedľa vás stáť. Miesto im sami neponúknete, lebo to je vo vašej krajine neslušné.

Na otázky odpoviete pravdivo iba vtedy, ak sa na vás cudzinci budú usmievať. V inom prípade na všetky otázky odpoviete: NIE.

Dohodnite sa medzi sebou, aká je vaša krajina, aby ste mohli jednotne odpovedať na položené otázky. Určite si, aké máte v krajine podnebie a prírodu, koľko obyvateľov u vás žije, aké máte mestá a dediny, čo sa u vás vyrába, aké sú vaše školy a nemocnice. Keď budú cudzinci prichádzať, nevšímajte si ich, ale rozprávajte sa o tom, čo ste robili počas posledných prázdnin.

Keď sú všetky skupiny pripravené, členov kmeňa Alfa pozvite do miestnosti. Na samotnú aktivitu môžete podľa vývoja situácie ponechať 10 – 20 minút.

Buďte pripravení na prejavy frustrácie či rezignácie Alfanov, ak sa im nebude dariť rozlúštiť komunikačný kód Betanov. Ani v takom prípade nemusíte hneď zasahovať.

Počas reflexie hovoria svoje postrehy najprv pozorovatelia, následne Alfania a napokon Betania.

Pomocné otázky pre pozorovateľov:

- Ako by ste opísali, čo sa tu pred chvíľou dialo?
- Ako sa správali členovia jednej a druhej skupiny?

Pomocné otázky pre Alfanov:

- Ako ste sa cítili, keď ste vstupovali do krajiny Beta?
- Podarilo sa vám rozlúštiť pravidlá ich komunikácie? Ktoré sú to?
- Aké pocity ste mali na konci aktivity?

Pomocné otázky pre Betanov:

- Ako na Vás zapôsobili Alfania pri svojom príchode?
- Ako sa správali? Zdal sa vám ich prístup vhodný a primeraný?

Pomocné otázky pre všetkých žiakov:

- Zažili ste niekedy podobnú situáciu? Aký bol jej priebeh?
- Stalo sa vám niekedy, že ste sa nemohli s niekým dohodnúť? Čo bolo príčinou? Ako sa vám podarilo prekonať nedorozumenia?
- Poznáte nejaké krajiny alebo kultúry, v ktorých sú gestá, mimika alebo verbálny prejav v niečom odlišné než na Slovensku? Uvedte príklad.

5. Ako viesť otvorenú a zmysluplnú diskusiu

Škola by nemala iba odovzdávať vedomosti, ale aj motivovať žiakov k tvorbe vlastných názorov. Je pozitívne, ak sa v rámci spoločnosti stretávajú ľudia s rozličnými postojmi. Žiaci by sa mali naučiť formulovať svoj postoj a viesť konštruktívnu výmenu názorov, ktorá nie je útočná ani urážlivá, ale obohacujúca.

Cieľ vyučovania

Cieľom je, aby sa žiaci učili jasne a vecne vyjadriť svoj názor, počúvať názorového oponenta a viesť otvorenú a zmysluplnú diskusiu.

Obsah témy

Svet je komplikovaný a ľudia sú rôzni, je preto prirodzené, že v spoločnosti existuje ku každej téme množstvo rôznych názorov. Môžu vyplývať z iných pohľadov na vec, iných poznatkov či odlišných priorít. V mnohých sporoch sa nedá jednoznačne určiť, kto má pravdu.

Príkladom je výber medzi životom na dedine či v meste. Oboje má svoje pozitíva aj tienisté stránky. Na dedine má väčšina ľudí viac príležitostí tráviť čas v prírode a so zvieratami a môže pestovať vlastné potraviny. Naproti tomu v meste má viac možností na zamestnanie či návštevu kultúrnych podujatí. Neexistuje všeobecný návod na lepší život, ktorý by platil pre všetkých.

Podobne je to s mnohými spoločenskými či politickými otázkami. Je lepšia rovná či progresívna daň? Rovná daň nechá-

va viac peňazí ľuďom, ktorí ich môžu míňať podľa vlastného usúdenia. Progresívna daň prinesie viac peňazí do štátneho rozpočtu a znižuje sociálne rozdiely. Pre oboje existujú rozumné argumenty a ich výmena môže byť spoločensky obohacujúca.

Keď s nami niekto nesúhlasí, častou prvou reakciou býva urážlivosť, hnev či osočovanie. Pritom výmena názorov nemusí byť negatívnym zážitkom. Naučiť sa viesť slušnú debatu je prínosom pre osobný život, aj pre život v demokratickej spoločnosti.

Vedieť si vytvoriť a sformulovať názor je ťažká a dôležitá zručnosť. Aj keď sme o niečom hlboko presvedčení, nie je jednoduché svoj názor podložiť konštruktívnymi argumentmi a vedieť ho zrozumiteľne predniesť iným ľuďom. Aj tu platí, že rozumné využitie internetu je hodnotnou pomôckou.

Žiaci by sa mali naučiť hranice slušnej debaty a cez skúsenosti si ich osvojiť. Otvorená debata by mala byť vecná a zameraná na argumenty. Nesmie útočiť na osobu názorového protivníka (ad hominem) a treba sa v nej vyhýbať aj iným argumentačným faulom, ktoré sme opísali v kapitole č.3.

Keď sa žiaci budú učiť slušnej výmene názorov v chránenom prostredí vyučovania, zvyšujeme šancu, že tieto pravidlá budú využívať aj v budúcnosti vo svojom osobnom aj profesijnom živote. Zároveň platí, že keď sa naučia rozoznať neférové postupy v debate, nenechajú sa nimi ovplyvniť a dokážu demaskovať iných.

Cieľom je, aby žiaci pochopili hranice otvorenej diskusie a boli motivovaní tieto hranice dodržiavať a vyžadovať aj od iných – od svojich kamarátov, ale aj od politikov.

Aktivita 5.1a: Tvoríme argumenty

- **Kľúčové slová:** Argumenty, názory, debata
- **Zameranie aktivity:** Ambíciou aktivity je poskytnúť žiakom priestor, aby si trénovali tvorbu korektných a silných argumentov. Povzbudzujeme ich k tomu, aby boli kreatívni a nachádzali čo najviac podporných aj spochybňujúcich dôvodov pre vybrané tvrdenia. Vedíme ich k tomu, aby sa dokázali na veci pozerieť komplexne a utvárali si názor na základe posúdenia oboch možných pohľadov.
- **Trvanie aktivity:** 5 minút úvod, 15 minút hľadanie argumentov z jednej pozície, 15 minút hľadanie argumentov z druhej pozície, 10 minút spoločná reflexia (súhrn: 45 minút)
- **Priebeh aktivity:** Na začiatku predstavíme žiakom tvrdenie, ktoré súvisí s témou predmetu a s ich záujmami a vyspelosťou.
- Následne žiakov požiadame, aby vymysleli čo najviac argumentov, ktoré tvrdenie podporujú. Jednotlivé argumenty, s ktorými žiaci prídu, zapisujeme na tabuľu, prípadne flipchart, aby ich všetci videli.
- Keď budeme mať zapísaných veľa argumentov a žiaci už nebudú prichádzať s novými, požiadame celú triedu, aby zmenila pozíciu a vymyslela nové argumenty, ktoré budú tvrdenie spochybňovať. Motivujeme žiakov, aby prišli s novými dôvodmi, aj keď predtým boli presvedčení o opačnom. Aj tieto argumenty zapíšeme na tabuľu/flipchart.
- Na záver aktivity dáme triede hlasovať o tom, či ich presvedčili podporné alebo spochybňujúce argumenty. Môžeme sa ich v diskusii pýtať, aké fakty by potrebovali poznať, aby vedeli tvrdenie lepšie posúdiť.

- Počas jednej hodiny môžeme týmto spôsobom spracovať viacero tvrdení, v závislosti od rýchlosti, ktorou žiaci budú pracovať.

Príklady tvrdení:

- Žiaci by mali povinne nosiť školské uniformy.
- Je dobré, keď si ľudia kupujú každý rok nový mobil.
- Našinci by mali najprv dobre spoznať Slovensko, až potom cestovať za poznávaním do zahraničia.
- Povinná školská dochádzka by mala byť zrušená.

Aktivita 5.1b: Rozpracovanie pevných argumentov

- **Kľúčové slová:** Argumenty, názory, debata
- **Zameranie aktivity:** Žiaci sa učia sformulovať a vypracovať pevné argumenty.
- **Pomôcky:** Žiaci potrebujú prístup na internet.
- **Trvanie aktivity:** 10 minút úvod, 20 minút práca v skupinách, 15 minút prezentácie a spoločná reflexia (súhrn: 45 minút)
- **Priebeh aktivity:** Aktivita môže prebiehať samostatne so zadáním novej témy, alebo nadväzuje na predošlú aktivitu 5.1a.
- Vyučujúci žiakom vysvetlí tri hlavné súčasti argumentu: tvrdenie, vysvetlenie, dôkaz.
- Tvrdenie zhŕňa podstatu argumentu do zrozumiteľnej vety. Je dôležité, ale samé o sebe nie je dostatočne presvedčivé.
- Vysvetlenie objasňuje logiku argumentu.
- Dôkaz prináša faktografické údaje, ktoré dokresľujú, že tvrdenie a vysvetlenie sú naozaj pravdivé.
- **Príklad:**
 - Tvrdenie argumentu: Žiaci by mali povinne nosiť školské uniformy, lebo to obmedzí šikanu na základe oblečenia.
 - Vysvetlenie: Žiaci už od skorého veku citlivo

vnímajú, kto nosí drahé, značkové oblečenie, a kto nie. Tento rozdiel sa často prenesie do šikany a spoločenského vylúčenia detí z chudobnejších rodín.

- Dôkaz: Podľa prieskumu štátnej školskej inšpekcie má až 25% žiakov na základných školách skúsenosť so šikanou.⁹ Zo Slovenska nie sú údaje o najčastejších dôvodoch šikany. Ale prieskum z Veľkej Británie ukázal, že až polovica obetí šikania uvádza, že dôvodom pre šikanu bol ich výzor.¹⁰
- Trieda sa rozdelí do skupín po tri až päť žiakov. Každá skupina si vymyslí/ vyberie jeden argument za a jeden argument proti určenému tvrdeniu. Každý argument majú podrobne rozpracovať tak, aby obsahoval tvrdenie, vysvetlenie a dôkaz.
- Odporúčame umožniť žiakom hľadať dôkazy na internete. Úlohu je možné zadať aj ako domácu úlohu.
- Jednotlivé skupiny môžu svoje argumenty prezentovať pred triedou a ostatní ich môžu hodnotiť.

9 https://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/velka_sprava/sprava_15_16.pdf

10 The Annual Bullying Survey 2017 <https://www.ditchthelabel.org/wp-content/uploads/2017/07/The-Annual-Bullying-Survey-2017-1.pdf>

Aktivita 5.2: Debata za a proti

- **Kľúčové slová:** debata, demokracia, argumenty
- **Zameranie aktivity:** Žiaci sa naučia, že na jednotlivé témy je možné pozrieť sa vždy z dvoch strán. Vyskúšajú si v praxi otvorenú debatu zameranú na argumenty, trénujú si svoje prezentačné schopnosti a vcítia sa do kože niekoho, kto verejne presadzuje určitý názor.
- **Trvanie aktivity:** Debata trvá 40 minút. Príprava závisí od zadania témy a je možné ju urobiť vopred.
- **Priebeh aktivity:** Vyučujúci určí kontroverzný výrok (tému). Téza by mala byť primeraná veku a vedomostiam žiakov. Jej náročnosť závisí aj od toho, koľko času a materiálov majú žiaci k dispozícii. Príklad jednoduchšej tézy: V školskom bufete by mali zakázať plastové obaly. Príklad zložitejšej spoločenskej tézy: Vláda by mala zvýšiť dane bohatým.
- Učiteľ náhodne rozdelí žiakov do skupín zástancov a odporcov danej tézy. Každá skupina dostane čas pripraviť si argumenty za alebo proti téze. Príprava môže prebiehať na hodine, alebo je daná ako domáca úloha.
- Po príprave nasleduje presne štruktúrovaná debata. Presný priebeh je uvedený nižšie, pričom je možné ho upraviť.
- Na záver žiaci hlasujú, ktorá skupina ich viac presvedčila a nasleduje neformálna diskusia o obsahu debaty.

Poznámka: Aktivita vychádza zo zaužívaného formátu debatných súťaží. Slovenská debatná asociácia na stredných školách učí tzv. formát Karla Poppera. Jeho metódika je dostupná v materiáli Asociaci debatních klubů na: http://debatovani.cz/files/dokumenty/160817_pravid-

Finále slovenskej stredoškolskej debatnej ligy z roku 2012
je možné si pozrieť online tu: <https://www.youtube.com/watch?v=3Uw-O5vOoLA>

Priklad priebehu aktivity

Role: Sú dva tímy; zástancovia a odporcovia. V oboch tímoch sú štyria aktívni členovia a k tomu môžu byť traja členovia, ktorí sa zapájajú iba v rámci vnútorných porád tímu. Aktívni členovia majú nasledujúce role: prvý rečník, opytovateľ (ten, kto sa pýta), druhý a tretí rečník.

	Náplň	Vyhradený čas
Prvý zástanca tézy	Prednesie svoje hlavné argumenty v prospech tézy.	Max. 4 min.
Prvý odporca tézy	Prednesie svoje hlavné argumenty proti téze.	Max. 4 min.
Porada tímu zástancov		Max. 2 min.
Opytovateľ zástancov	Opytovateľ zástancov sa pýta otázky prvého odporcu.	Max. 3 min.
Porada tímu zástancov		Max. 1 min
Druhý zástanca tézy	Podporí argumenty svojho tímu a vyvracia argumenty odporcov.	Max. 4 min.
Porada tímu odporcov		Max. 2 min
Opytovateľ odporcov	Opytovateľ odporcov sa pýta otázky druhého zástancu.	Max. 3 min.

Porada tímu odporcov		Max. 1 min
Druhý odporca tézy	Podporí argumenty svojho tímu a vyvracia argumenty zástancov.	Max. 4 min
Porada tímu zástancov		Max. 2 min.
Tretí zástanca tézy	Uzavrie debatu z pohľadu svojho tímu	Max. 4 min.
Porada tímu odporcov		Max. 2 min.
Tretí odporca tézy	Uzavrie debatu z pohľadu svojho tímu.	Max. 4 min.

*Poznámka k priebehu: Počas času na prípravu sa môžu radiť oba tímy.

Na záver môžu žiaci v obecnstve hlasovať, ktorý tím ich viac presvedčil. Nasleduje reflexia, v ktorej je možné žiakom klásť nasledujúce otázky.

Otázky na účinkujúcich v debate:

- Ako ste sa počas debaty cítili?
- Čo bolo pre vás najťažšie?
- Boli ste stotožnení so stanoviskom, ktoré ste zastávali?

Otázky na žiakov v obecnstve:

- Ktorý tím bol presvedčivejší? Prečo?
- Ktoré argumenty pôsobili dôveryhodne? Ktoré naopak nie?
- Čo by ste vy urobili inak?

METODICKÁ PRÍRUČKA VZDELÁVACIEHO
PROGRAMU
ŠKOLY ZA DEMOKRACIU

METODICKÁ PRÍRUČKA
KRITICKÉ MYSLENIE 2

(pokračovanie Metodickéj príručky
KRITICKÉ MYSLENIE 1)

Tina GAŽOVIČOVÁ

Metodická príručka Kritické myslenie 2 je výstupom projektu Školy za demokraciu 2018.

Realizované s finančnou podporou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR v rámci dotačných programov pre mládež na roky 2014 - 2020 (Priority mládežníckej politiky), zameraných na podporu aktivít rozvíjajúcich kritické myslenie a mediálnu gramotnosť mladých ľudí ohrozených radikalizmom, xenofóbiou a extrémizmom, za účelom formovania hodnotových postojov a eliminácie nenávistných prejavov.

Metodická príručka Kritické myslenie 2 je interným metodickým materiálom vzdelávacieho programu Školy za demokraciu. Akékoľvek šírenie tohto materiálu mimo výstupov programu Školy za demokraciu je možné len po konzultácii so zos-tavovateľmi čítanky.

ŠKOLY ZA
DEMOKRACIU

Obsah

Úvod	85
Princípy vyučovania kritického myslenia	87
Základné aktivity	89
Aktivita č. 1: Čo (ne)vieme?	91
Aktivita č. 2: Kolo argumentov	93
Aktivita č. 3: Kladenie otvorených otázok	95
Aktivita č. 4: Rozlišovanie neutrálnych a hodnotiacich výrazov	98
Aktivita č. 5: Meníme školu	99
Náročnejšie aktivity	101
Aktivita č. 6: Základné ľudské práva a slobody	101
Aktivita č. 7: Právne dilemy	103
Aktivita č. 8: Korelácia ≠ Kauzalita	105
Aktivita č. 9: Čítanie grafov – o kom štatistika vypovedá	107
Aktivita č. 10: Lietadlo či auto – čo je nebezpečnejšie?	111
Aktivita č. 11: Rýchla reakcia na nepravdy	113

Úvod

Kritické myslenie (KM) sa stalo módnym slovným spojením. Pritom v sebe skrýva mnohé z toho, čo bolo súčasťou vzdelávania aj v minulosti. Nieкто by ho označil ako „zdravý sedliacky rozum“. Hneď v úvode je dôležité upozorniť, že kritické myslenie v žiadnom prípade nie je bezduché kritizovanie. Je to schopnosť samostatne sa zamyslieť nad informáciami, ktoré prijímame.

V súčasnosti kritické myslenie získalo na dôležitosti v súvislosti s rozšírením internetu a našim neustálym prístupom k nemu. Internet je oceánom informácií. Na jedno kliknutie v ňom nájdeme perly zaujímavých textov z celého sveta, ale aj nebezpečné klamstvá, hoaxy, jedovaté konšpiračné teórie a kvantá noviniek, ktoré dokážu zahltiť našu zmysel.

Žiaci, ktorí dnes sedia v školských laviciach, vyrastajú s internetom, ako sme my vyrastali s elektrinou v domácnosti – je pre nich samozrejmosť. Väčšina z nich nosí vo vrecku smartfón s neustálym prístupom do online sveta. Preto sa stalo ešte dôležitejšie učiť ich, ako rozlišovať kvalitu informácií a nestratiť vlastný, kritický úsudok. Lebo internet je „dobrý sluha, zlý pán.“

Metodiky, ktoré čítate, nadväzujú na kapitolu o kritickom myslení v príručke Školy za demokraciu, ktorú vydalo Centrum pre komunitné organizovanie v roku 2018. V predošlej publikácii, ktorá vznikla v spoluautorstve s manželom Ondrejom Gažovičom, sme tému a vzdelávacie aktivity rozdelili do piatich oblastí: (1) Kritické myslenie ako súbor zručností; (2) Práca so zdrojmi a informáciami; (3) Logické chyby a argumentačné fauly; (4) Vznik predsudkov a ako s nimi pracovať; (5) Umenie konštruktívnej diskusie.

V tejto príručke uvádzam nové cvičenia, ktoré sa mi v mojej práci lektorky osvedčili. Sú rozdelené na základné a náročnejšie aktivity.

Základné aktivity sú jednoduchšie a sú zamerané na základné životné zručnosti, ktoré sú vhodné pre tréningovanie v každom veku a prelínajú sa všetkými školskými predmetmi. Sú vhodné už pre žiakov vyšších ročníkov základných škôl. Náročnejšie aktivity sú písané najmä pre žiakov stredných škôl.

Pri tvorbe aktivít vychádzam z princípov, ktoré opätovne nájdete na nasledujúcej strane.

Budem rada, keď popísané aktivity budú slúžiť ďalším učiteľkám a učiteľom v ich práci so žiakmi. Zároveň verím, že budú vnímané nie len ako návod, ale aj ako inšpirácia pre tvorbu nových zadaní. Učiteľky a učitelia, ktorí svojich žiakov učia dlhodobo, ich najlepšie poznajú a vedia odhadnúť ich úroveň znalostí a záujmy. Všetky aktivity je možné prispôbiť na mieru konkrétnej triede či skupine.

Prajem Vám podnetné čítanie.

Tina Gažovičová,
lektorka kritického myslenia
a výchovy k demokracii

Princípy vyučovania kritického myslenia

Samostatne a kriticky myslieť je zručnosť. Nie je to vedomosť, ktorú by sme sa naučili naspamäť. Podobne ako iné zručnosti sa dá osvojiť, rozvíjať a človek sa v nej môže tréningom zlepšovať.

Pri vyučovaní sa nevyhýbajme ťažkým a kontroverzným témam. Naši žiaci sa nimi zaoberať budú a ak neprejavíme účasť my, necháme tak všetok priestor na vplyv niekomu inému.

Nebojme sa povedať tieto úprimné vety:

„Toto je môj názor. Utvoril/a som si ho na základe nasledujúcich argumentov. Vy s ním nemusíte súhlasiť a môžete si utvoriť iný názor.“

„Na túto otázku nemám názor, lebo o nej neviem dostatočne veľa.“

Tieto vety by sa mali naučiť používať aj naši žiaci a na to potrebujú vzory.

Nebojme sa rozumne využívať internet. Doba sa zmenila a pre dnešných žiakov je neustály prístup na internet bežnou súčasťou ich života. Reflektujme to aj v spôsobe výučby. Motivujme žiakov, aby si vyhľadávali informácie, ktoré ich zaujímajú. Zároveň s nimi debatujme o tom, ktoré webové stránky navštevujú a kto ich ovplyvňuje.

Odlišné názory sú prínosné a je dobré, keď dochádza k ich otvorenej a slušnej výmene. Výnimkou sú postoje, ktoré ubližujú. Voči nenávistným, extrémistickým a nedemokratickým názorom je nutné sa jasne postaviť, aby neinšpirovali k násilníckemu správaniu.

Naším cieľom je podporovať žiakov v tom, aby sa nebáli používať vlastný rozum, aby si utvárali vlastný názor a aby slepo nenasledovali davy. Zároveň ich chceme viesť k tomu, aby boli celý život zvedaví a poznali silu vedomostí.

Povzbudzujme našich žiakov a počúvajte ich. Každý z nich je jedinečný a má potenciál sa rozvíjať. Každý si zaslúži náš rešpekt. Aj keď sa nám s niektorými pracuje ťažko, všímajme si ich silné stránky a chváľme ich, keď sa im niečo podarí.

Základné aktivity

Tieto aktivity sú zamerané na zručnosti, ktoré sú vhodné pre tréning v každom veku a prelínajú sa všetkými školskými predmetmi. Medzi tieto životné zručnosti patria:

- schopnosť prepájať vedomosti,
- schopnosť formulovať a klásť otázky,
- schopnosť pozeráť sa na témy z dvoch strán.

Aktivita č. 1: Čo (ne)vieme?

- **Kľúčové slová:** opakovanie vedomostí, prepájanie vedomostí, kladenie otázok, životné zručnosti.
- **Oblasť:** (1) Kritické myslenie ako súbor zručností.
- **Zameranie aktivity:** Všetci sa najlepšie učíme vtedy, keď nové informácie nadväzujú na to, čo už poznáme. Niekedy je pre vyučujúceho nápomocné zistiť, čo žiaci v určitej oblasti už vedia, a čo nie. Zároveň ich táto aktivita učí klásť otázky a môže vzbudiť zvedavosť pre novú tému.
- **Priebeh aktivity:** Rozdelíme žiakov do skupín, dvojíc alebo každý pracuje sám. Dostanú zadanie, ako napríklad z ukážky nižšie. Odpovede môžu zapisovať, alebo sa nad nimi iba zamyslieť a diskutovať o nich.

Ukážka zadania na príklade učenia o ústave:

Ústava Slovenskej republiky

Čo o nej viete?

V akej súvislosti ste už počuli o ústave?

Prečo je ústava dôležitá?

Skúste sformulovať vlastnú otázku o ústave.

Poznámka: Aktivitu je možné prepojiť s nižšie popísanou aktivitou :Kladenie otázok.

Aktivita č. 2: Kolo argumentov

- **Kľúčové slová:** argumentácia, odlišné pohľady a názory.
- **Oblasť:** (1) Kritické myslenie ako súbor zručností.
- **Zameranie aktivity:** Táto aktivita vychádza z princípu, že väčšina vecí v živote má kladné aj záporné stránky. Aktivitu je možné využiť pre všetky vekové kategórie, stačí prispôbiť zadanie. Aktivita je vhodná aj ako zahrievacie kolo na začiatku hodiny. Dá sa použiť aj na opakovanie učiva (napr. pri hodnotení rôznych historických období, krajín sveta,...). Zameranie zadania na osobné témy zase vedie k lepšiemu spoznaniu žiakov a k rozvíjaniu vzájomného porozumenia a dôvery.
- **Priebeh aktivity:**
 - Žiaci dostanú jednoduché zadanie a každý má stručne odpovedať na otázku. Podľa zadania a počtu žiakov je možné urobiť aj viacero kôl. Naopak, pokiaľ sa téma vyčerpá už skôr, je možné prvú otázku uzavrieť už v polovici kola.
 - Následne dostanú žiaci opačné zadanie a znovu sa všetci do radu zapájajú.
 - Pre aktivitu je najlepšie, keď žiaci sedia v kruhu.

Rôzne formy a príklady:

1. Pozitíva a negatíva. Napríklad:
 - Na Slovensku sa žije dobre, lebo... .
 - Na Slovensku sa nežije dobre, lebo... .

- Život v meste je dobrý, lebo... .
- Život v meste nie je dobrý, lebo... .
- Chcel by som žiť v stredoveku, lebo... .
- Nechcel by som žiť v stredoveku, lebo... .

2. Mám rád / rada - nemám rád/rada:

- Na zime mám rád / rada, že... .
- Na zime nemám rád / rada, že... .
- Na našej škole mám rád / rada, že... .
- Na našej škole nemám rád / rada, že... .

3. Argumenty za a proti:

- Povinná školská dochádzka by mala byť zrušená.
 - Uvedte argumenty za:
 - Uvedte argumenty proti:

Aktivita č. 3: Kladenie otvorených otázok

- **Kľúčové slová:** otázky, životné zručnosti, diskusia
- **Oblasť:** (1) Kritické myslenie ako súbor zručností.
- **Zameranie aktivity:** Kladenie otázok je dôležitá zručnosť v našom osobnom živote, v práci aj pri analytickej činnosti. Otázky sa delia na uzavreté a otvorené. Uzavreté otázky sú tie, na ktoré sa odpovedá áno/nie, prípadne faktografickou informáciou (napr. odpoveďou na otázku kto? kedy? kde?...). Naproti tomu otvorené otázky sú tie, ktoré nechávajú opytovanému priestor na rozvinutú odpoveď. Najčastejšie sa začínajú opytovacími slovami ako? prečo?.
- Otvorené otázky viac podnecujú debatu, netlačia človeka do určitých odpovedí, ale nechávajú väčší priestor na interpretáciu pýtaného. Zároveň sa ľahšie kladú pri téme, o ktorej vieme málo.

Priebeh aktivity:

Variant A „Kladenie otvorených otázok v osobnom rozhovore“:

- Vysvetlite žiakom, aký je rozdiel medzi otvorenými a uzavretými otázkami.
- Žiaci sa rozdelia do dvojíc. Dostanú tému rozhovoru: napr. víkend, koníčky, rodina...
- Jeden kladie otázky, ale smie klásť iba otvorené otázky.
- Po pár minútach sa vymenia.
- Na záver majú reflektovať:

- Ako sa v jednotlivých rolách cítili?
- Bolo to podobné alebo iné, ako ich bežné rozhovory?
 - Aké sú výhody otvorených otázok?
 - Aké sú nevýhody otvorených otázok?

Variant B „Triedime otázky“

- Žiaci majú každý sám alebo v skupinách spísať zoznam otázok na určitú tému.
- Následne vysvetlite žiakom, aký je rozdiel medzi otvorenými a zavretými otázkami.
- Vytvorené otázky majú roztriediť na otvorené a zavreté.
- Na záver majú reflektovať:
 - Aké sú výhody otvorených otázok?
 - Aké sú nevýhody otvorených otázok?

Variant C „Kladenie otvorených otázok pri prijímaní nových informácií.“

- Žiaci dostanú slovne alebo písomne výklad k zaujímavým informáciám, napr. k novému učivu.
- Následne má každý sám alebo v skupinách spísať niekoľko otvorených a niekoľko zavretých otázok.

Poznámka: Keď sa žiaci naučia rozdiel medzi otvorenými a zavretými otázkami, viete ich využívať aj pri mnohých ďalších rozhovoroch a činnostiach s nimi.

Aktivita č. 4: Rozlišovanie neutrálnych a hodnotiacich výrazov

- **Kľúčové slová:** prijímanie informácií, životné zručnosti, mediálna a informačná gramotnosť
- **Oblasť:** (1) Kritické myslenie ako súbor zručností.
- **Zameranie aktivity:** Informácie, ktoré získavame prostredníctvom spravodajských médií, sociálnych médií, rozhovorov a iných zdrojov informácií, často obsahujú aj hodnotiace prvky. To znamená, že určitú informáciu neuvádzajú len ako holý fakt, ale hodnotia ju. Je dôležité naučiť sa tieto hodnotenia rozoznávať a rozlišovať od samotných faktov.
- Rozlišovanie výrokov u iných sa môžu žiaci naučiť aj prostredníctvom vedomej tvorby vlastných neutrálnych, kladných a záporných výrokov.
- **Poznámka:** Aktivita je vhodná najmä na hodiny slovenského jazyka, ale je možné ju využiť aj na iných predmetoch.

Priebeh aktivity:

Variant A „Popisujeme a hodnotíme.“

- Žiaci dostanú za úlohu popísať niečo, čo dobre poznajú. Tému je možné prispôbiť podľa veku a záujmov žiakov. Napríklad: popíšte, ako prežívate bežný vyučovací deň v škole.
- Následne majú vo svojom vlastnom texte, alebo v texte spolužiaka, vybrať časti:

- neutrálne, popisné,
- s kladným hodnotením,
- so záporným hodnotením.
- Na záver žiaci reflektujú pomocou nasledujúcich otázok:
 - Akým spôsobom ste v texte popisovali veci pozitívne a negatívne?
 - Aké slová ste pritom používali? (Napríklad len, až, veľa, málo....)
 - Všímate si pri čítaní iných textov tieto výrazy?

Variant B „Čítame a rozlišujeme hodnotenia.“

- Žiaci dostanú za úlohu prečítať určitý text primeraný ich veku, záujmom a predmetu. Napríklad úryvok z novín alebo z učebnice.
- Následne majú v texte vybrať časti:
 - neutrálne, popisné,
 - s kladným hodnotením,
 - so záporným hodnotením.
- Na záver žiaci reflektujú pomocou nasledujúcich otázok:
 - Akým spôsobom autor v texte popisoval veci pozitívne a negatívne?
 - Aké slová pritom používal? (Napríklad len, až, veľa, málo....)
 - Všímate si pri čítaní iných textov tieto výrazy?

Variant C „Prepisujeme s hodnotením“

- Žiaci pracujú s textom, ktorý je primeraný ich veku, zá-

ujmom a predmetu. Napríklad úryvok z novín alebo z učebnice, alebo ich vlastný text (viď zadania pre Variant A).

- Následne majú za úlohu text prepísať na jeden z nasledujúcich spôsobov:
 - čo najneutrálnejšie
 - čo najpozitívnejšie
 - čo najnegatívnejšie
- Na záver žiaci reflektujú pomocou nasledujúcich otázok:
 - Akým spôsobom ste text prepísali?
 - Aké slová ste pritom použili?
 - Všímate si pri čítaní iných textov tieto výrazy?

Aktivita č. 5: Meníme školu

- **Kľúčové slová:** aktívne občianstvo, argumentácia, životné zručnosti
- **Oblasť:** (5) Umenie konštruktívnej diskusie.
- **Zameranie aktivity:** Aktivita podporuje schopnosť žiakov formulovať reálne odporúčania, rozvíja ich argumentačné a prezentačné zručnosti. Zároveň vytvára priestor na participáciu žiakov na fungovaní školy.
- **Priebeh aktivity:**
 - Žiaci sa rozdelia do skupín.
 - Každá skupina dostane zadanie dohodnúť sa na jednom konkrétnom opatrení, ktoré by chceli na škole zmeniť. Zadanie sa dá prispôbiť a vzťahnuť napr. na triedu, vyučovací predmet, obec/mesto, atď.
 - Následne majú spoločne vypracovať niekoľko argumentov na podporu navrhovaného opatrenia.
 - Jednotlivé skupiny majú pred celou triedou prezentovať svoje návrhy.
 - Následne hlasujú, ktorý návrh považujú za najlepší. Žiaci by nemali mať možnosť hlasovať za návrh svojej vlastnej skupiny.

Náročnejšie aktivity

Aktivita č. 6: Základné ľudské práva a slobody

- **Kľúčové slová:** základné ľudské práva a slobody, právo
- **Oblasť:** (4) Vznik predsudkov a ako s nimi pracovať.
- **Zameranie aktivity:** Aktivita sa venuje základným ľudským právam a ich úprave vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv alebo v druhej hlave ústavy SR.
- **Poznámka:** Aktivita je vhodná najmä na dejepis alebo občiansku výchovu / náuku o spoločnosti.
- **Priebeh aktivity:**
 - Každá skupina žiakov dostane zadanie, pričom každá skupina môže analyzovať iný článok vybraného právneho dokumentu (viď nižšie). Žiaci v skupine pracujú spoločne. Vyučujúci prechádza medzi skupinami a priebežne zodpovedá otázky či pomáha žiakom.
 - Následne jednotlivé skupiny prezentujú, ktorý článok analyzovali a o čom v skupine debatovali.

Ukážka zadania pre žiakov:

Prečítajte si uvedený článok **Všeobecnej deklarácie ľudských práv z roku 1948**:

Článok 4

Nikto nesmie byť držaný v otroctve alebo v nevoľníctve, všetky formy otroctva a obchodu s otrokmi sú zakázané.

Napadá vám situácia, v ktorej tieto ľudské práva boli porušené? Mohlo to byť v minulosti alebo v súčasnosti, na Slovensku alebo v inej krajine sveta. Vyberte jednu takú situáciu a zodpovedajte k nej nasledujúce otázky:

- Kedy a kde k porušeniu došlo?
- Koho práva boli porušené?
- Kto bol zodpovedný za dané porušenie?
- Bolo porušenie v súlade so zákonom danej krajiny v danom čase?
- Akú mali títo ľudia možnosť dožadovať sa naplnenia svojich práv? Kto by im mohol pomôcť?

Aktivita č. 7: Právne dilemy

- **Kľúčové slová:** právo, dva pohľady na tému, argument
- **Oblasť:** (5) Umenie konštruktívnej diskusie.
- **Zameranie aktivity:** Podobne ako vyššie spomínaná aktivita Kolo argumentov, aj táto vychádza z princípu dvoch pohľadov na určitú tému.
- **Poznámka:** Aktivita je vhodná najmä na predmet občianska výchova/ náuka o spoločnosti, ale aj na iné predmety.
- **Priebeh aktivity:**
 - Každá skupina žiakov dostane zadanie, pričom každá skupina môže analyzovať iné tvrdenie (viď nižšie). Ku každému tvrdeniu jedna skupina pripravuje argumenty za a druhá proti. Žiaci v skupine pracujú spoločne. Vyučujúci prechádza medzi skupinami a priebežne zodpovedá otázky či pomáha žiakom.
 - Po príprave v skupinách si naproti sebe sadne skupina argumentujúca za a skupina s argumentmi proti rovnakému tvrdeniu. Každá skupina prezentuje svoje argumenty. Ostatní žiaci im môžu klásť otázky.

Ukážka zadania pre žiakov – Skupina A:

Trest smrti má byť povolený.

Úloha: Vymyslite argumenty za toto tvrdenie.

Pri príprave vám môžu pomôcť nasledujúce otázky:

- Aká je súčasná právna úprava na Slovensku?
- V ktorých situáciách by sa takýto zákon využíval?
- Kedy môže byť prospešný?
- Môže byť takýto trest zneužitý? Ak áno, ako?

Ukážka zadania pre žiakov – Skupina B:

Trest smrti má byť povolený.

Úloha: Vymyslite argumenty proti tomuto tvrdeniu.

- Pri príprave vám môžu pomôcť nasledujúce otázky:
- Aká je súčasná právna úprava na Slovensku?
- V ktorých situáciách by sa takýto zákon využíval?
- Kedy môže byť prospešný?
- Môže byť takýto trest zneužitý? Ak áno, ako?

Aktivita č. 8: Korelácia ≠ Kauzalita¹¹

- **Kľúčové slová:** korelácia, kauzalita, logika, informačná gramotnosť
- **Oblasť:** (2) Práca so zdrojmi a informáciami
- **Zameranie aktivity:** Žiaci sú vedení k zamysleniu sa nad rozdielom medzi koreláciou a kauzalitou. Nie je pritom dôležité, aby si zapamätali cudzie výrazy, ale aby pochopili podstatu toho, že niektoré javy, aj keď sa vyskytujú v rovnakom čase, spolu nemusia súvisieť.

Vysvetlenie oboch vzťahov

Korelácia je vzťah dvoch javov, ktoré sa vyskytujú súčasne, teda v rovnakom čase. V niektorých prípadoch sa javy vyskytujú súčasne (korelujú), ale pritom medzi nimi nie je kauzálny vzťah, t.j. ani jeden nie je príčinou toho druhého. Oba totiž môžu byť výsledkom iného javu (ten odborné nazývame skrytá premenná).

Napríklad v lete sa zje najviac zmrzliny a rovnako je v lete aj najviac prípadov úpalov. Napriek tomu nemôžeme tvrdiť, že jedenie zmrzliny spôsobuje úpal. Oba javy sú spôsobené vysokými teplotami a priamym žiarením slnka (teda tzv. skrytou premennou).

Kauzalita je vzťah dvoch javov, pričom jeden priamo spôsobuje druhý. Napríklad pitie alkoholu pri šoférovaní výrazne zvyšuje šancu dopravnej nehody.

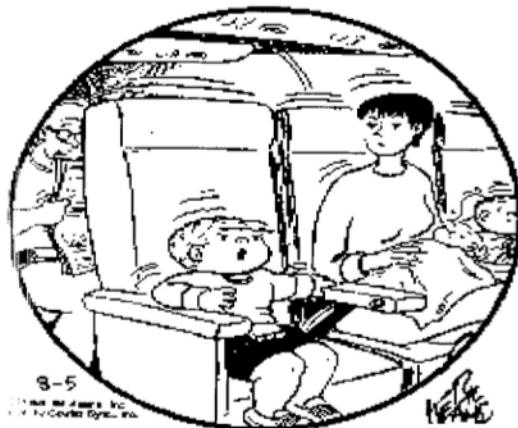
Rozlíšenie oboch súvislostí medzi javmi je dôležité pri

¹¹ Online dostupné zdroje k tejto téme v anglickom jazyku sú dostupné tu: Better Lesson: Correlation and Causation: <https://betterlesson.com/lesson/resource/1984628/class-activity-correlation-and-causation>

náročných témach ako napríklad globálne otepľovanie. Kým vedci majú dôkazy o tom, že vypúšťanie skleníkových plynov ľuďmi spôsobuje globálne otepľovanie (kauzálny vzťah), iní ľudia si namýšľajú, že sú to len dva javy, ktoré sa náhodne vyskytujú naraz.

- **Priebeh aktivity:** Príklad s lietadlom
 - Rozdajte alebo premietnite žiakom nasledujúci obrázok a zadajte im, aby sa nad ním zamysleli jednotlivo alebo v dvojiciach a odpovedali na nižšie uvedené otázky.
- **Poznámka:** Tento príklad je vhodný vtedy, ak žiaci už niekedy leteli lietadlom. Ak nie, je potrebné vysvetliť im zobrazenú situáciu, alebo použiť iný príklad.

THE FAMILY CIRCUS

"I wish they didn't turn on that seatbelt sign so much! Every time they do, it gets bumpy."

Preklad textu: „Prial by som si, aby toľko nezapínali značku „Pri-pútajte sa.“ Vždy, keď to urobia, sa začne lietadlo natriasať.“

Zdroj: Bil Keane, The family circus

Zadanie:

- Otázky:
 1. Kde sa chlapec nachádza?
 2. Aké dva javy chlapec vníma?
 3. Ako si on vysvetľuje vzťah medzi týmito javmi?
 4. Aký je v skutočnosti vzťah medzi javmi?
 5. Kvôli čomu vznikajú turbulencie, teda natriasanie lietadla?
 6. Doplňte medzi šípky v správnom poradí jednotlivé javy, ktoré obrázok popisuje.

- Odpovede:
 1. V lietadle.
 2. Zapínanie značky „Pripútajte sa“ a turbulencie.
 3. Pri výskyte turbulencií sa zapne značka.
 4. Značka sa zapne ako reakcia na výskyt turbulencií.
 5. Turbulencie vznikajú vplyvmi zvonku, napríklad keď lietadlo ide cez dažďové mračná, ktoré sú chladnejšie ako okolitý vzduch.
 6. Počasie → Turbulencie → Značka „Pripútajte sa“

Žiaci by mali pochopiť podstatu vtipu: malý chlapec na obrázku si nesprávne vysvetlil následnosť javov, ktoré vníma. Keď žiaci na tomto príklade pochopia následnosť javov, je možné s nimi prejsť na iné príklady týkajúce sa kauzality a korelácie.

Aktivita č. 9: Čítanie grafov – o kom štatistika vypovedá

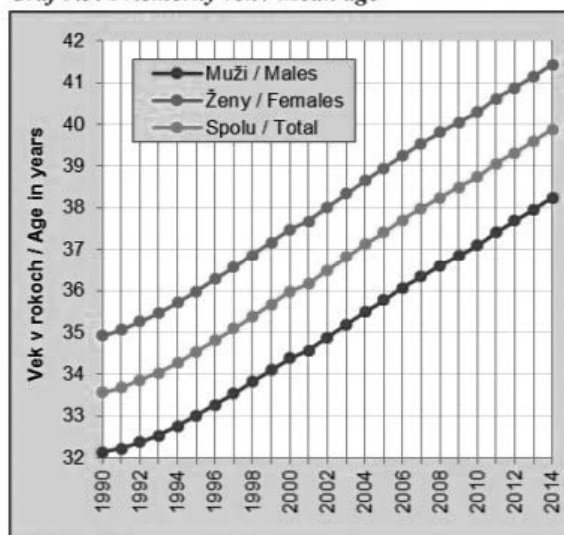
- **Kľúčové slová:** logika, štatistiky, mediálna a informačná gramotnosť
- **Oblasť:** (2) Práca so zdrojmi a informáciami
- **Zameranie aktivity:** V médiách a iných zdrojoch informácií sa často stretávame so štatistikami
- **Poznámka:** Téma je vhodná napríklad na prepojenie matematiky a občianskej náuky/ náuky o spoločnosti.
- **Priebeh aktivity:**
 - Žiakom ukážeme rôzne tabuľky so štatistickými údajmi a majú k nim zodpovedať otázky nižšie.
 - Následne o nich s triedou diskutujeme a vysvetľujeme nezodpovedané či mylné informácie.

Zadanie:

1. O čom daný graf vypovedá?
2. Ako autori získali použité údaje?

Príklady ukážok:

Graf 9.3: Priemerný vek / Mean age

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

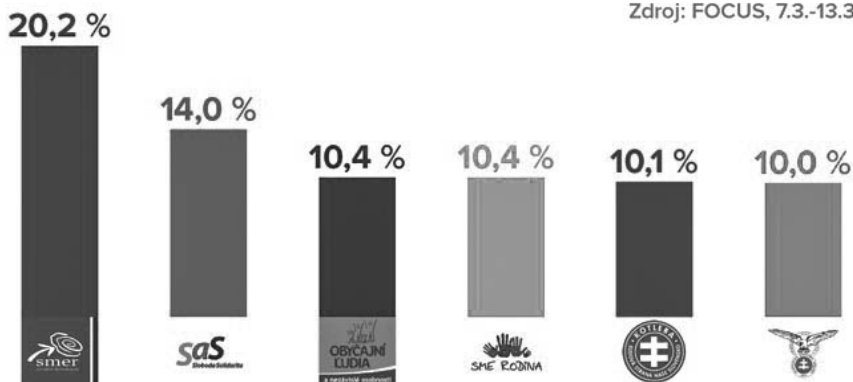
Zdroj: Populačný vývoj v Slovenskej republike 2014. Vydal INFOSTAT – Výskumné demografické centrum v Bratislave v roku 2015. Editori: B. Šprocha a B. Vaňo. Str. 77. Dostupné online: http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Populacny_vyvoj_SR_2014.pdf

Odpovede ku grafu „Priemerný vek“

1. Priemerný vek obyvateľov SR, rozdelený na celkový údaj, samostatne pre mužov a samostatne pre ženy.
 - Priemerný vek mužov je stabilne nižší, lebo muži sa v priemere dožívajú nižšieho veku.
 - Priemerný vek sa medzi sledovanými rokmi 1990-2014 neustále zvyšuje, lebo sa v daných rokoch rodilo stále menej detí a zároveň sa ľudia dožívajú vyššieho veku, ako v minulosti.
2. Graf vytvoril Štatistický úrad SR, ktorý má informácie o narodení a úmrtí všetkých obyvateľov SR a na základe toho vie vypočítať priemerný vek.

Volebné preferencie politických strán

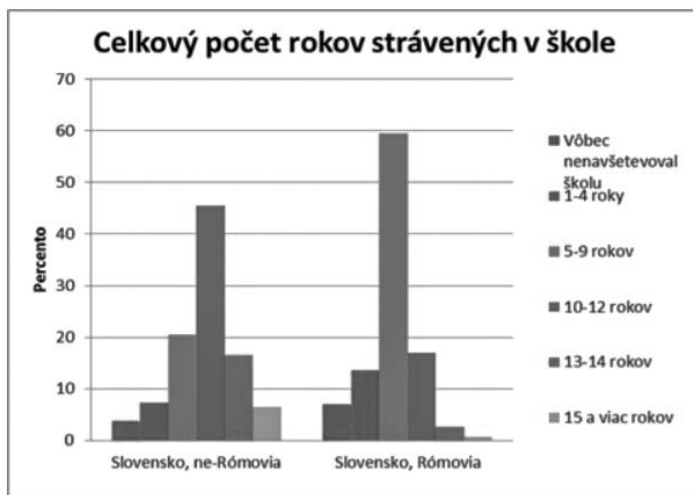
Zdroj: FOCUS, 7.3.-13.3.2018

Zdroj: Graf vytvorený na základe tlačovej správy agentúry Focus zo dňa 14.03.2018 "Volebné preferencie politických strán – marec 2018" Správa online dostupná: <http://www.focus-research.sk> Graf vytvoril portál tvnoviny.sk dňa 14.3.2018. Dostupné online: <http://www.tvnoviny.sk/domace/1910854-prvy-prieskum-od-vladnej-krizy-smer-so-stratou-ale-stale-prvy>

Odpovede ku grafu „Volebné preferencie politických strán“

1. Graf ukazuje, ktoré politické strany by ľudia volili, keby práve boli voľby.
2. Graf vytvorila súkromná výskumná agentúra Focus v období 7. - 13. 3. 2018. Ide o výskum verejnej mienky, to znamená, že boli náhodne vybraní respondenti ako zástupcovia verejnosti, a na základe ich odpovedí bol graf vytvorený. Štandardný počet respondentov pre výskum verejnej mienky je okolo 1 000 náhodne vybraných ľudí.

Zdroj: Regionálny prieskum marginalizovaných Rómov, 2011, UNDP/Svetová banka

Odpovede ku grafu „Celkový počet rokov strávených v škole“

1. Graf uvádza, koľko rokov ľudia strávili v škole a údaje zobrazuje samostatne o ne-Rómoch na Slovensku a Rómoch na Slovensku.
2. Graf vytvorili medzinárodné organizácie UNDP a Svetová banka v roku 2011. Údaje o ne-Rómoch môžu byť napr. zo sčítania ľudu.

Údaje o Rómoch však v skutočnosti nevypovedajú o všetkých Rómoch na Slovensku. Údaje, ako je uvedené pod grafom, pochádzajú z regionálneho prieskumu marginalizovaných Rómov. Zber údajov teda prebiehal tak, že výskumníci navštívili miesta, kde Rómovia žijú segregovane, tzv. rómske osady, a o nich zisťovali počet rokov strávených v škole. Údaje o všetkých Rómoch nie sú dostupné, lebo v rámci výskumu nehľadali integrovaných Rómov, ktorí žijú mimo osád a ktorí tvoria väčšinu Rómov na Slovensku.

Aktivita č. 10: Lietadlo či auto – čo je nebezpečnejšie?

- **Kľúčové slová:** logika, mediálna gramotnosť, xenofóbia
- **Oblasť:** (2) Práca so zdrojmi a informáciami
- **Zameranie aktivity:** Žiaci si pomocou nekontroverzného príkladu z bežného sveta (rizikovosť dopravy lietadlom a dopravy autom) uvedomia súvislosti zo štatistiky a logiky, práce médií a princípov xenofóbie.
- **Priebeh aktivity:**
 - Rozdajte žiakom úryvok nižšie. Majú sa v skupinách, dvojiciach či samostatne zamyslieť nad logickými chybami v texte.

Zadanie: V čom sa autor textu mylí?

"Zachytil si správy o nedávnej havárii lietadla? V poslednom čase takýchto prípadov pribúda. Asi prestanem lietať, je to riadne nebezpečné. Cestovať autom je oveľa bezpečnejšie, človek to má sám pod kontrolou."

- Nasleduje spoločná diskusia na nasledujúce témy:
 - Cestovanie autom je štatisticky menej bezpečné, ako cestovanie lietadlom. Podľa štatistik americkej organizácie National Safety Council je pravdepodobnosť úmrtia pri dopravnej nehode 1/114 a pri leteckej a vesmírnej doprave 1/9821. Podľa týchto štatistik je teda letecká doprava 86-krát bezpečnejšia, než doprava autom.

- Napriek tomu sa väčšina ľudí viac bojí lietadla. Prečo?
1. Lebo máme pocit, že to nemáme pod kontrolou. Kvôli pocitu bezmocnosti naša obava nezodpovedá reálnej hrozbe.
 2. Lebo to robíme menej často – strach z neznámeho. Túto tému je možné premostiť k predsudkom napr. voči moslimom či ľuďom tmavej farby pleti – keď ich bežne nestretávame, potom v nás vyvolávajú iracionálny strach.
 3. Lebo keď sa výnimočne stane nehoda v leteckej doprave, je veľký počet obetí naraz a médiá tomu zvyčajne venujú zvýšenú pozornosť. Naproti tomu auto-havárie sú oveľa častejšie, ale majú menší počet obetí.

Aktivita č. 11: Rýchla reakcia na nepravdy

- **Kľúčové slová:** argumentácia, životné zručnosti, vyvracanie mýtov, krízová komunikácia
- **Oblasť:** (5) Umenie konštruktívnej diskusie.
- **Zameranie aktivity:** Táto aktivita simuluje situáciu, v ktorej človek musí rýchlo reagovať na nepravdu. Je vhodná v kolektíve, v ktorom je zhoda na určitých hodnotách či názoroch. Dá sa skúšať aj pri vyvracaní mýtov, pri čom žiaci zároveň využívajú svoje vedomosti z rôznych predmetov.
- **Priebeh aktivity:**
- **Variant A** „Dva rady“
 - Žiaci sa rozdelia do dvoch radov tak, že vytvoria oproti sebe stojace dvojice. Jeden rad sú „provokatéri“, druhý rad sú „reagujúci“.
 - V každej dvojici ten v rade provokatérov povie provokujúci výrok a druhý člen dvojice má 30-60 sekúnd, aby reagoval. Časový limit je dôležitý, lebo aktivita je zameraná na tréning rýchlych reakcií v náročnej situácii.
 - Pre výmenu dvojíc sa jeden rad posunie. Všetci v tomto rade urobia krok vpravo a posledný úplne vpravo sa prejde na druhý koniec radu. Druhý rad zostal stáť. Aktivita sa zopakuje v nových dvojiciach. Takto je možné aktivitu posunúť niekoľkokrát.
- **Variant B** „Odvážna dvojica“
 - Dvojica žiakov sa postaví pred triedu.

- Jeden povie provokujúci výrok a druhý má 30-60 sekúnd, aby reagoval. Časový limit je dôležitý, lebo aktivita je zameraná na tréning rýchlych reakcií v náročnej situácii. Následne je možné role vo dvojici, alebo dvojicu žiakov, vymeniť a aktivitu zopakovať.
- Ostatní žiaci počúvajú a následne sa zapájajú do diskusie.

Príklady provokujúcich výrokov:

- S využitím učiva z odborných predmetov: „Zem je plochá.“
- Predsudky: „Ľudia bez domova kradnú.“

Upozornenie: Aktivita nie je cielená na odbúravanie stereotypov, ale na posilnenie žiakov v ich schopnosti reagovať na nepravdivé či provokujúce výroky či predsudky, s ktorými sa môžu stretnúť.

V rámci reflexie je možné položiť nasledujúce otázky:

- Ako ste sa cítili v jednotlivých rolách?
- Otázky pre reagujúcich?
 - Bolo pre vás ťažké rýchlo reagovať?
 - Aké stratégie ste v reakciách používali?
- Otázky pre provokatérov?
 - Ako na vás jednotlivé reakcie vplývali?
 - Aké stratégie vás najlepšie odradili od ďalších provokácií?

Zoznam bibliografických odkazov

All that we share. 2017. [online]. Youtube.com. [cit. 2017-09-04]. Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/watch?v=j-D8tjhVO1Tc>

BALÁŽ, V. 2017. Bude nám chýbať milión ľudí v produktívnom veku. [online]. Komentare.sme.sk. [cit. 2017-08-10]. Dostupné na internete: <https://komentare.sme.sk/c/20467965/bude-nam-chybat-milion-ludi-v-produktivnom-veku.html#ixzz4quAJtpdV>

DE BONO, E. 1993. Teach Your Child How To Think. London : Penguin Books, 1993. 320 s.

DRÁL, P. 2011. Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku – príklady dobrej praxe. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku - Centrum pre výskum etnicity a kultúry, 2011. 133 s.

Finálová debata Slovenskej debatnej ligy 2012. [online]. Youtube.com. [cit. 2017-09-02]. Dostupné na internete: <https://www.youtube.com/watch?v=3Uw-O5vOoLA>

Kdy má diskuse ještě smysl? Aneb jak se v diskusích nenechat faulovat. 2017. [online]. hatefree.cz. [cit. 2017-09-02]. Dostupné na internete: <https://www.hatefree.cz/co-delat-kdyz/argumentacni-fauly/>

MERTON, R. K. 2000. Studie ze sociologické teorie. (Vyšlo v preklade vo vydavateľstve Praha : Slon, 2000. 285 s.

Multitasking: Switching costs. 2006. [online]. Apa.org. [cit. 2017-08-13]. Dostupné na internete: <http://www.apa.org/research/action/multitask.aspx>

Správa o stave a úrovni výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike v školskom roku 2015/2016. 2016. [online]. Ssiba.sk. [cit. 2017-08-31]. Dostupné na internete: https://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/user-files/file/Dokumenty/velka_sprava/sprava_15_16.pdf

The annual bullying survey. 2017. [online]. Ditchthelabel.org. [cit. 2017-09-01]. Dostupné na internete: <https://www.ditchthelabel.org/wp-content/uploads/2017/07/The-Annual-Bullying-Survey-2017-1.pdf>

Pravidla debaty Karl Popper (2016/2017). [online]. Debatovani.cz. [cit. 2017-08-20]. Dostupné na internete: http://debatovani.cz/files/dokumenty/160817_pravidla-debaty-kp-16-17.pdf

ŠNÍDL, V. 2017. Na aké hoaxy sa chytajú kotlebovci: gayovia na vôdzke, Usain Bolt ako migrant. [online]. Dennikn.sk. [cit. 2017-08-24]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/861870/na-ake-hoaxy-sa-chytaju-kotlebovci-usain-bolt-ako-migrant-gayovia-na-voditku/?ref=tit>

ŠNÍDL, V. 2017. Príručka pre stredné školy: Klamstvá a konšpirácie. [online]. Dennikn.sk. [cit. 2017-08-20]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/718059/prirucka-pre-stredne-skoly-klamstva-a-konspiracie/>

WOJCIESZYNSKA, M. 2017. Strávili sme noc s policajtkou, ktorá kontroluje policajné hliadky. [online]. Zenyvmeste.sk. [cit. 2017-08-10]. Dostupné na internete: <http://www.zenyvmeste.sk/stravili-sme-noc-s-policajtkou--ktora-kontroluje-policajne-hliadky-cifer-trnava-korupcia-policajti-zena-dieta-partner>